

Євген БУКЕТ
Володимир ПЕРЕРВА

ПРОЕКТ ОЛЕКСАНДРА БОРИСЮКА
ЛЮДИ, ЯКІ НЕСЛИ ВІРУ

ЛІТОПИС ПРАВОСЛАВНОГО ЖИТТЯ
СЕЛА ГРУЗЬКОГО

Євген БУКЕТ
Володимир ПЕРЕРВА

ЛЮДИ, ЯКІ НЕСЛИ ВІРУ

ЛІТОПИС ПРАВОСЛАВНОГО ЖИТТЯ
СЕЛА ГРУЗЬКОГО

Київ 2011

УДК 259(477.43/44)
ББК 86.372

Букет Є. В., Перерва В. С.

Б90 Люди, які несли віру. Літопис православного життя села Грузького. — К.: СВД "Пугач О.В.", 2011. — 80 с.
ISBN 978-966-8359-14-9

У книжці на основі маловідомих архівних матеріалів висвітлюється історія Свято-Михайлівського храму с. Грузького Макарівського району Київської області, православної громади, яка пронесла справжні християнські цінності через атеїстичну добу в сьогодення.

Більшість документів публікується вперше. Для широкого кола читачів.

Рецензенти:

Григорій Дмитрович Казьмирчук — доктор історичних наук, професор кафедри історії для гуманітарних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Віктор Юхимович Король — доктор історичних наук, професор кафедри новітньої історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Міжнародної слов'янської академії наук.

**З благословення
преосвященнішого Іларія
єпископа Макарівського,
керуючого Макарівським вікаріатством Київської митрополії
Української православної церкви**

Автори висловлюють щиру подяку

Олександрові Миколайовичу Борисюку,
ініціаторові цього видання,
за значну допомогу в збиранні матеріалів,
моральну, інтелектуальну та матеріальну підтримку дослідження;

Дмитрові Борисовичу Карану
за надані консультації з історії церкви,
змістовні і суттєві доповнення
в упорядкуванні тексту;

православній громаді села Грузького
за те, що береже віру наших предків
і несе світло в життя рідного села

ВСТУП

“Шануй батьків своїх — і довговічним будеш ти на землі”, — мудро говорить заповідь Господня. Чи ж будемо ми довговічними, якщо забудемо те, що зробили для нас наші діди-прадіди? Адже їм ми зобов'язані своєю появою на світ майже так само, як і рідним батькам.

Наші далекі попередники обживали і доглядали цю землю, захищали її від ворогів, яких чимало побувало в багатостраждальній Україні. Вони своєю тяжкою працею, потом і кров'ю робили все, що вміли і могли, щоб нам, їхнім нащадкам, жилося хоч трохи краще, ніж їм. Недарма в православних церковних календарях відводиться чимало днів для поминання наших близьких і далеких предків, котрі вже не живуть на цьому світі. А тому наш християнський і синівський обов'язок хоч би інколи згадувати їх і те, що вони зробили для нас.

Сучасні негаразди нам здаватимуться несерйозними, якщо ми перегорнемо хоч кілька сторінок нашої історії. Нелегким було життя і в XIX ст. У часи кріпацтва (до 1861 р.) більшість наших прадідів по 3-4 дні на тиждень безкоштовно працювали на поміщиків і лише решту часу — на себе. Здавалось би, за такого режиму можна перетворитися на бездумний додаток до засобів виробництва. І лише православна віра та народна творчість не давали нашому предкові зачерствіти душею і зберігали в ньому людину.

Одним з матеріальних виявів людської віри є храм Божий. У ньому прадіди возносили молитви Всевишньому і рятували свої душі від спокус цього світу. В ті далекі часи церква наповнювала не лише духовну, а й інтелектуальну сферу життя людини. Саме в храмі мешканці Грузької XIX ст. могли почути зміст численних імператорських та губернаторських розпоряджень, інформацію про події у державі та світі. Священики згідно з царськими указами пояснювали в церквах сутність державних реформ, висвітлювали механізми незвичних природних явищ (сонячного затемнення і т. ін.), переконували робити щеплення від віспи і дотримуватися санітарних норм, розповідали про новинки науки і техніки, закликали берегти природу і пояснювали правила поведінки під час епідемій (чим, до речі, було врятовано тисячі людей). Саме при храмі вели і значну частину офіційної документації, яка нині стала важливим джерелом історії села. Серед документів XIX ст., які висвітлюють історичні події у Грузькій, абсолютна більшість написана руками духовенства. Без перебільшення можна стверджувати, що храм у тогочасному селі був осередком і духовного, і громадського життя.

СВЯТО-МИХАЙЛІВСЬКІ ХРАМИ СЕЛА ГРУЗЬКОЇ

Протягом кількох століть окрасою Грузької були дерев'яні храми, які у цьому селі традиційно присвячували “небесних воїнств архістратигу” Михаїлу. Церкви, освячені на честь архангела Михаїла, завжди були розповсюдженим явищем на Київщині. За кількістю вони поступалися лише Свято-Покровським. Так вже складалася наша непроста історія — в часи регулярних війн чи їх загроз наші предки шукали захисту або під Покровом Богоматері, або ж під опікою предводителя небесного воїнства — архістратиґа Михаїла.

Крім того, нашим прадідам завжди були до вподоби осінні храмові свята — коли врожай уже зібрано й постові настанови не заважають відзначити “храм” без обмежень.

Від заснування наприкінці XVI століття до радянського часу село Грузька мало не один, а принаймні три Свято-Михайлівські храми, які по чергово змінювали один одного. Час побудови першого з них нам не відомий. Автор першої краєзнавчої книжки, в якій описано Грузьку, Лаврентій Похилевич вказує, що він існував 1746 року і, подібно до частини храмів тогочасної Київщини, був уніатським — тобто на певний час місцева парафія принаймні формально вважалася не православною (греко-руською), а греко-католицькою.

Польські пани-католики, що володіли землями Макарівщини, підтримували унію і, м'яко кажучи, недолюбували православних. Грузька у буремні часи гайдамаччини належала панам Харлінським. І коли в середині XVIII ст. місцевий Михайлівський храм знову було перетворено на уніатський, поміщики навіть допомогли селянам звести нову церкву. Відбулася ця подія 1755 року. Відтоді у клірових відомостях (своєрідних храмових літописах) Михайлівської церкви щороку повторювався запис:

“Церковь Михайловская, построена в 1755 году тщанием прихожан и помещика Харлинского”¹.

Вочевидь, допомога поміщика не була визначальною — в інших клірових відомостях повідомляється, що храм зведено стараннями самих мирян, і власник села Грузької не згадується². Крім того, окремі документи подають й іншу дату побудови церкви — не 1755, а 1772 чи 1775 роки³. Якщо взяти до уваги, що абсолютна більшість архівних джерел вказують таки 1755 рік, то можна вважати, що місцевий Михайлівський храм постав саме тоді, а у 1770-х роках був відремонтований і наново освячений, що з дерев'яними церквами траплялося регулярно.

Це були непрості часи, коли наш край належав Польщі і в ньому постійно точилася боротьба православ'я з унією. Уніати відрізнялися від православних тим, що,

1.. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі — ЦДАУ в м. Києві). — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1479. — Арк. 19

2. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1156. — Арк. 306

3. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1433. — Арк. 19; Спр. 1178. — Арк. 103

*Портрет сподвижника Івана Гонти,
гайдамацького ватажка
Івана Бондаренка
З фондів Національного заповідника
"Хортиця"*

зберігаючи зовнішні атрибути православ'я — обрядовість, староукраїнську мову богослужінь і діловодства тощо, — приймали католицькі догмати і підпорядкування Римському Папі. Боротьба тривала з перемінним успіхом. Коли до Грузької вступали каральні команди, набрані з католицької шляхти, то в Михайлівському храмі служили священики-уніати, а коли їх виганяли місцеві гайдамаки, то служили знову по-православному.

Власне, село Грузька та місцевий храм неодноразово опинялися в центрі гайдамацької боротьби — це увійшло навіть у класичні наукові монографії з цього приводу. Саме такі події розгорнулися 1768 року, коли на землях Макарівщини відбувалися події знаменитої Коліївщини. Тут мстив польським панам гайдамацький загін під керівництвом Івана Бондаренка. Прибувши у розпал повстання до рідного села, Бондаренко зупинився на квартирі у парафіяльного священика. Історики Лаврентій Похилевич, а згодом і Віталій Кулаковський називають ім'я: Андрій Робинський. Насправді ця особа була не священиком, а дяком грузецької церкви, і трохи пізніше. Андрія Семеновича Робинського, 1761 року

народження, направив у Грузьку митрополит Київський Самуїл 1775 р⁴.

Повстанці грабували панські маєтки, відбирали майно тощо. На придушення коліївського виступу вирушили і польські гусари, і російські військові карателі. Тут польська та російська влади дійшли компромісу, і гайдамаки опинилися між двох вогнів.

Карателі пролили у Макарівському краї "широке море сліз і крові", катуючи всіх, кого підозрювали в участі у постанні чи навіть у співчутті гайдамакам. Відомо, що повстанців люто катували — спалювали живцем, завдавали страхітливих каліцтв.

Польські карателі навіть мали намір спалити бунтівне село. Саме коли повстанці ладналися обідати після служби на майдані біля церкви, на Грузьку несподівано напали гусари чорнобильського старости Яна-Миколая Ходкевича. Їм було дано рішучу відсіч: тікаючи, гусари встигли-таки підпалити одну селянську хату. Іскри з неї перекинулись на панський двір і там згоріло кілька господарських будівель⁵.

Ось як цю подію описано в народній пісні:

Наїхали Гусари Грузьку палити.

Бондаренко з Нечаєнком стали боронити:

Нечаєнко на дзвіницю міх пороху тягне,

4. ЦДІАК України. — Ф.127. — Оп. 1010. — Спр. 13. — Арк. 55—57

5. Храбан Г.Ю. Спалах гніву народного. Антифеодальне народно-визвольне постання на Правобережній Україні у 1768—1769рр. — К., 1989. — С. 103—104

*Бондаренко в правій руці рушницю готує.
Ой як стрелив Нечаєнко — коника підстрелив,
Ой як стрелив Бондаренко — гусарина встрілив.
Ой рушили гусари з Грузької втікати —
Бондаренко з Нечаєнком стали доганяти*⁶.

Пізніше гусари активно шукали гайдамацькі скарби, які повстанці нібито перехували в таємних місцях. Керівники гусарського карального загону вважали, що повсталі тримали у Грузькій частину награваного панського майна, а тому робили тут енергійні обшуки. Цей процес не обминув і грузецьку Михайлівську церкву — гусари порубали церковні двері і підлогу, шукаючи коштовності. Але знайти їм так нічого і не вдалося. Церкву ж довелося ремонтувати⁷.

До Грузецької парафії спочатку належала й Козичанка. 1780 року поміщик Харлінський побудував у Козичанці церкву в ім'я Різдва Христового та наділив її землею. Відтоді Козичанка мала власну парафію⁸.

Грузецький Михайлівський храм являв собою типову для того часу трибанну споруду, зведену з дубової деревини. Окрасою церкви був різьблений невисокий іконостас, який відокремлював основну частину храму від вівтаря. У вівтарі розміщувався престол, на якому були напестольне Євангеліє, підсвічник, напестольний срібний хрест, антимінс (невеликий відрізок тканини з особливими зображеннями та написами, в який зашивають частку мощей одного зі святих подвижників Христових).

Неподалік престолу стояв жертвник, окрасою якого була велика срібна визолочена чаша, — з неї наші предки причащалися Святих Христових Тайн.

Стіни вівтаря та центральної частини церкви були прикрашені іконами. Освітлювалося церковне приміщення панікадилом, що висіло посеред храму. В одному з кутків церкви стояла купіль для хрещення дітей — в ній свого часу побував кожен мешканець Грузької. Гарними були і храмові хоругви, які мали на собі іконографічні зображення.

У церкві був широкий вибір священицьких риз, підризників та іншого богослужбового одягу. Розкішною була і церковна бібліотека — в ній поряд із книгами суто богослужбового змісту перебували і видання з галузі медицини (“Наставление о лечении болезней простыми средствами”, “Увещание о привитии коровьей оспы”) та сільського господарства.

У ті далекі часи книги коштували дуже дорого — їх берегли і користувалися ними подеколи впродовж не одного десятиліття. Зокрема станом на 1832 р. бібліотека грузецької церкви налічувала 41 книгу. Серед них були видання, які навіть у той час вважали раритетами. Так, у богослужіннях у 30-х роках XIX ст. ще використовували Євангеліє, видрукуване у Москві на олександрійському папері 1789 року, “Апостол” київського друку 1755-го, “Псалтир” у шкіряній палітурці,

6. Лобань И. Сказаніе о Бондаренкѣ по народнымъ преданіямъ // Киевская старина. — 1882. — Том I. — №3. — Март. — С. 537

7. Храбан Г.Ю. Спалах гніву народного. Антифеодальне народно-визвольне повстання на Правобережній Україні у 1768—1769рр. — К., 1989. — С. 103—104

8. Похилевич Л. Сказанія о населенныхъ местностяхъ Киевской губернии. — Біла Церква, 2005. — С. 63

виданий у Києві 1766 року, “Часослов” київського видання 1742 р. Ці книги у богослужіннях використовували регулярно, тому вони були ще порівняно новими (останній — “всього” 90 років). Ті ж видання, котрі використовували рідше, мали ще довшу “біографію”. Так, “Тріодь” у грузецькому храмі використовували вже 130 літ (1702 року видання); “Служебник”, оправлений шкірою, був не набагато новішим — його видали 1709 р. тощо. Найновішою церковною книгою був “Ветхий и Новый Завет”, видрукуваний 1825 року⁹. Абсолютна ж більшість книг були старими.

Панування католицької Польщі негативно позначилося на стані храму — адже пани-католики нерідко забороняли ремонтувати церкву. Тому коли наприкінці XVIII ст. село Грузька остаточно стало частиною Росії, а місцева парафія приєдналася до православ'я, то в більшості місцевих храмів панували “одни неустройства и беспорядки” — церкви були недоглянуті і бідні. Ситуація була настільки складною, що навіть імператриця Катерина II наказала перешити кілька тисяч своїх суkenок на ризи для церков Київщини, навернених до православ'я. Втім, чи потрапив царський дарунок саме до Грузької, архівні дані не повідомляють.

Допомагали церкві й самі миряни. Дерев'яні храми потребують регулярних ремонтів, добудов, перебудов — без цього вони просто не можуть довго існувати. І те, що вищеозначена грузецька Михайлівська церква майже півтора століття була центром релігійного та громадського життя села, свідчить про жертвність наших предків щодо храму.

Втім, траплялося і меценатство навпаки. Так, 10 травня 1823 року місцевий благочинний священик — керівник невеликої округи з десятка парафій — повідомив до Києва про вельми рідкісний для того часу випадок: пограбування Михайлівського храму села Грузької. У благочинницькому рапорті йшлося: “Сего числа, получил рапорт ведомства моего села Грузькой от старосты церковного Потапа Петриченка о происшедшем в тамошней Михайловской церкви воровстве церковных 27 рублей и как разыскание о святотатстве да и самое суждение могущих оказаться виновными принадлежит до рассмотрения светского суда, то о произведении о сем происшествии следствия сделал я отношение Киевскому нижнему земскому суду”¹⁰.

Пограбування церкви на той час було вельми резонансною подією. Крім того, в ті часи гроші були “важкими”, і 27 крб. становили значну суму. Так, тогочасний священик отримував державну заробітну плату 28 крб. на рік. Селяни Грузької, які жили в умовах натурального господарства, мабуть, довго заощаджували ці кошти для ремонту свого храму. Але поліція злодіїв так і не знайшла...

Ремонт храму був непростою справою і з огляду на труднощі з отриманням дозволу на проведення ремонтних робіт. Навіть на просте фарбування даху слід було дістати особистий дозвіл Київського митрополита, що займало багато часу. Якщо ж священик чи миряни бралися ремонтувати церкву самовільно, то за такий ремонт можна було нажити значних неприємностей. Саме такий випадок трапився одного разу і в Грузькій.

У 30-х роках XIX століття тут служив священик о. Димитрій Носков, переведений сюди з Фасової. Одного разу з'ясувалося, що ще у Фасовій за настоятельства о. Димитрія було відремонтовано церкву без дозволу владики Євгенія (Болховітінова).

9. ЦДІАК України. — Ф. 127. — Оп. 266. — Спр. 25. — Арк. 2

10. Там само. — Ф. 127. — Оп. 257. — Спр. 20. — Арк. 1

*Київський митрополит Євгеній
(Болховітінов)*

Останній вирізнявся неабиякою суворістю щодо порушників церковної дисципліни і попри те, що священник вже давно був переведений з Фасової до Грузької, тимчасово заборонив о. Дмитрію здійснювати богослужіння¹¹. Коли ж пастир став скаржитися на “невинное опорочение чести моей”, то владика направив грузецького настоятеля “в монастырские труды” у київському Михайлівському монастирі, які о. Дмитрій успішно відбував кілька місяців¹². І більше ніколи не ремонтував церкви без архієрейського дозволу.

Коли ж архієрейський дозвіл надходив, то наші предки оперативно ремонтували церкву. Саме так було в Грузькій 1832 року. В цей час щойно зазнало поразки польське повстання, і тому принишкли пани поляки не перешкоджали своїм кріпакам лагодити храми, побоюючись конфіскації маєтностей.

Це розуміли грузецькі миряни, і саме тому 1832 року архів фіксує перше їхнє колективне звернення до Київського митрополита Євгенія (Болховітінова). У листі парафіян ішлося:

“Святейшего Правительствующего Синода и комиссий духовных училищ члену, Высокопреосвященнейшему Евгению, митрополиту Киевскому и Галицкому, Киево-Печерской лавры архимандриту и разных орденов кавалеру

Киевского повета села Грузькой церкви Михайловской священника Иосифа Клепатского и старосты церковного Иоанна Лобанчука с прихожанами

Прошение

Киевского повета села Грузькой церковь Михайловская по ветхости своей осела несколько в землю и подвалины под оной согнили, от чего на правую сторону церковь приметно схилилась. Также и верхняя крыша в некоторых местах согнилая.

Посему нижайше просим Ваше Высокопреосвященство повелеть кому следует выдать позволительный указ подложить под оную церковь новые подвалины и покрыть сверху и вокруг новыми шалевками, в чем не оставит высокомилюстивою архипастырскою резолюцією”¹³.

Під листом стояли підписи вищевказаних священника та церковного старости, а також найпочесніших мирян — Аврама Петруся, Григорія Піхура, Степана Петрика, Лаврентія Ткаченка, Ігнатія Баєки, Миколая Свертоки та інших.

11. Там само. — Ф. 127. — Оп. 258. — Спр. 92. — Арк. 1

12. Там само. — Арк. 18—22

13. Там само. — Ф. 127. — Оп. 266. — Спр. 25. — Арк. 1—12

*Київський митрополит Філарет
(Амфітеатров)*

*Київський митрополит Платон
(Городецький)*

Владика Євгеній (Болховітінов) був відомим вченим і книголюбом. Тому з властивою йому манерою поцікавився, чи мають грузецькі миряни всі необхідні книги для здійснення богослужінь. Мешканці Грузької вже знали, чим загрожує відсутність таких книг при церкві, а тому надіслали владіці якнайповніший перелік церковних книг, включивши туди навіть таблиць високоурочистих днів. Цей список був затверджений місцевим благочинним священиком о. Тихоном Волковим, який водночас повідомив владіку, що ремонт Михайлівській церкві вкрай потрібний¹⁴.

Митрополит, переконавшись у наявності богослужбових книг та в нагальній потребі ремонту, дав благословення на здійснення останнього. Миряни Грузької за допомогою волів підважили свою стародавню церкву і підклали під неї нові дубові підвалини. Потім будівлю було поставлено на місце і відремонтовано на ній дах. Того самого року грузецький настоятель о. Іосиф Клепацький повідомив Київського митрополита Євгенія про завершення ремонту: "Церковь исправлена починкою, а именно: не нарушая Святого Престола, подложены под оную новые подвалины, сверху же покрыта новою шалевкою, внутренность оной церкви укреплена, как следует"¹⁵. Пізніші клірові відомості сповіщають, що потребує ремонту дзвіниця¹⁶, але й її згодом відремонтували.

Втім, з роками храм ставав дедалі старішим, і ремонти почастишали. Документ за 1850 рік описує Михайлівський храм так: "Церковь зданием деревянная, дубового леса, с таковою же колокольнею, которые в куполах имеют большое повреждение и требуют починки"¹⁷. Протікання бань загрозувало добробуту всього храму — від цього псувалася підлога і підвалини. Тому

цього самого року миряни Грузької звернулися до нового Київського митрополита Філарета (Амфітеатрова), прохаючи в нього дозволу на ремонт церкви. На цей раз обійшлося без довгочасних формальностей — владика відразу ж надав дозвіл на ремонт і вже 1852 року храм св. архістратига Михаїла мав нові бані.

14. Там само. — Арк. 1 зв.

15. Там само. — Арк. 7

16. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1156. — Арк. 306

17. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1479. — Арк. 19

*Київський митрополит Арсеній
(Москвін)*

Крім того, саме 1852 р. церкву наново пофарбували¹⁸.

До історії грузецької церкви стала причетною свята людина — Київський митрополит Філарет (Амфітеатров). Це єдиний Київський митрополит XIX ст., якого сучасна Православна Церква канонізувала, його мощі перебувають в Дальніх печерах Києво-Печерської лаври. Кожен мешканець Грузької може вклонитися нетлінним мощам святителя, який мав стосунок до історії рідного села. Владику шанують не лише православні віряни, а й науковці — про добрі справи святителя Філарета написано велику тритомну монографію, кожен том якої містить до тисячі сторінок.

Не обійшлося без ремонтів і за наступного Київського митрополита Арсенія (Москвін). За правління цього владика масово оновлювали храми по всій Київській митрополії. Зокрема, грузецьку церкву 1860 року було ще раз підважено (разом із дзвіницею) і поставлено на кам'яний фундамент. Після цієї непростої процедури в церкві замінили престол, який 17 жовтня 1860 року “по резолюції Высокопреосвященнейшого Арсенія, митрополита Киевского и Галицкого, освящен”¹⁹.

Через два десятиліття — 1882 року — Свято-Михайлівський храм з благословення Київського митрополита Платона (Городецького) ремонтували ще раз.

Втім, навіть найякісніші ремонти не можуть зупинити невблаганного часу. Храм руйнувався від дії атмосферних явищ і рік у рік ставав дедалі “тіснішим” для грузецьких мирян, кількість яких зростала. (У тогочасній Грузькій дбали про належний демографічний стан. Якщо 1834 року в парафії Михайлівської церкви налічувалося 1377 православних парафіян, то 1900-го їх було вже 3362 — у два з половиною рази більше).

Крім того, місцеві миряни 1861 року перестали бути кріпаками і власністю панів. Викупивши свою свободу (цей процес тривав до початку 80-х років XIX ст.), миряни Грузької стали всерйоз замислюватися про потребу побудови нової церкви, яка б поміщала всіх охочих побувати на богослужінні.

Спочатку православні мешканці с. Грузької подбали про створення та затвердження проекту майбутнього храму в будівельному відділенні при Київському губернському правлінні. Тоді церкву було запроектовано з розмахом — вона передбачалася значних розмірів. Цей перший проект було затверджено 1892 року²⁰. Згодом миряни збагнули, що не подужають спорудити таку величну церкву і вирішили зменшити проектні розміри майбутнього храму. Новий проект також коштував грошей, проте це були все одно менші витрати, ніж будівництво більшої церкви

18. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1429. — Арк. 21

19. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1431. — Арк. 19

20. Там само. — Ф. 127. — Оп. 868. — Спр. 292. — Арк. 6

*Київський митрополит Іоаннікій
(Руднєв)*

архістратиґа Михаїла. І 1892 року миряни за-мовили проект церкви значно меншого розміру, який того самого року затвердили спеціалісти з будівельного відділення при Київському губернському правлінні²¹.

Збирання коштів на побудову нового храму розпочалося у середині 90-х років XIX ст., тривало вельми довго і, як водиться у фінансових справах, супроводжувалося різноманітними непорозуміннями та конфліктами. У селі діяло особливе попечительство, яке збирало кошти на спорудження церкви. Саме його члени 1895 р. скаржилися Київському митрополитові Іоаннікію (Руднєву) на місцевого благочинного із с. Копилова о. Василя Сікорського, який нібито в умовах дефіциту коштів займався поборами з місцевого кліру. Лист попечителів був сповнений патетики та гірких слів:

“Святейшого Правительствующего Синода члену, Высокопреосвященнейшему Иоанникию,

митрополиту Киевскому и Галицкому, Киево-Печерской лавры архимандриту и разных орденов кавалеру.

Членов церковного попечительства села Грузької Киевского уезда и сборщиков денег на новый храм в селе солдата Стратоника Дрозда и солдата Федора Осталецкого

Прошение

Тяжко нам дается каждая трудовая копейка, но мы несем её и в храм Божий на всякие нужды. Большая у нас нужда теперь строить новую церковь, а денег в церкви всего 1000 рублей, и то завелись деньги только за последние годы.

Давно мы уже слышали, что наш благочинный священник села Копилова Василий Сикорский перебирает церковные деньги. Горько нам было слышать это и теперь еще большая жалость нас взяла — мы узнали, что благочинный каждый год вымогает у наших церковников не меньше 13 рублей, а были такие года, что брал и по 16 руб.

Когда будет конец такому здырству?

Перед Рождеством при отчетах требует благочинный у старосты церковного себе побору, и староста повинуется, дает ему и 8, и 10, и даже 12 рублей, сколько можно. Другой раз летом едет благочинный на ревизию и тут берет от старосты всякий год 3 рубля на прогоны.

Третье — везет псаломщик Орловский исповедные розписи или метрику и требует от старосты 2 рубля благочинному. Староста знает, что волю благочинного треба исполнять, и псаломщик везет благочинному 2 рубля церковных денег.

Он уже благочинным более 10 лет, значит перебрал церковных денег не меньше 140 рублей, а с процентами выйдет больше 200 рублей. Что ж он за начальник на 20 приходов?

21. Там само. — Арк. 6

Ваше Высокопреосвященство!

Просим смиренно приказать немедленно сделать формальное следствие, чтоб правда наша выплыла наверх — пусть староста под присягой покажет, сколько он давал ему каждый год за 10 лет денег и есть ли такие записи в церковных расходных книгах. Правда докажется, и тогда благочинный пусть вернет и заплатит нам в церковь то, что он вымогал и забирал за 10 лет²².

Митрополит, отримавши такий лист, дав розпорядження грузецькому настоятелю нехайно переконається, чи справді місцеві попечителі є авторами скарги²³. (Оливи у вогонь підлив козичанський церковний староста, який майже одночасно з грузецькими попечителями поскаржився на благочинного)²⁴.

Владика, переконавшись у тому, що автори скарги — насправді попечителі грузецької церкви, став вимагати пояснень у грузецького настоятеля — молодого священника о. Михаїла Стельмашенка. Пастир був дуже обережним у висловлюваннях. У своєму довгому листі він пояснив владиці, що порівняно недавно прибув до грузецької парафії й тому ще не досконало знає місцеві умови церковного життя. Далі ж він прочитав у сповідних розписах минулих років, що його попередники надавали благочинним частину церковних коштів на різні канцелярські та подорожні витрати, адже офіційно посада благочинного не оплачувалася. А коли до парафії прибув благочинний, то він пояснив молодому священникові, що той може “не стеснясь, следовать примеру своих предшественников”, що й було виконано²⁵.

Було порушено справу і розпочато слідство. Тривало воно не один місяць, і це викликало невдоволення і скарги попечителів-позовників²⁶.

Втім, недарма кажуть, що бухгалтерія — це торжество математики над розумом. Благочинний о. Василій Сікорський (між іншим, заслужений пастир, який служив у Копиліві півстоліття і мав багато нагород, зокрема ордени) надіслав митрополитові фінансовий звіт на шість листів (12 сторінок) дрібним бісерним почерком. У цьому звіті він не заперечував того, що брав кошти, і водночас доводив, що затратив церковні гроші тільки на церковні потреби²⁷. Слова досвідченого благочинного мали більш ніж переконливий вигляд. Тому Київська духовна консисторія (своєрідний урядовий та судовий орган влади при Київському митрополитові) винесла позитивне рішення.

У постанові консисторії згладжувалися всі гострі кути: “Так как благочинный священник Василий Сикорский против обвинений его в незаконных поборах с церковей сел Грузькой и Козичанки дал основательные объяснения, в которых доказывает, что он никогда не брал с подведомых церковей денег в свою пользу и если некоторые причты по существующему во всех благочиниях обычаю отпускают из церковных сумм от 5 до 8 рублей на канцелярские расходы и наем рассыльных по делам церковей и причтов, то он эти деньги употреблял по назначению²⁸”.

Втім, церковна влада про всяк випадок зобов'язала о. Василя Сікорського у подальшому брати розписки про асигновані причтами кошти.

22. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1055. — Спр. 22. — Арк. 4

23. Там само. — Арк. 5

24. Там само. — Арк. 6

25. Там само. — Арк. 11

26. Там само. — Арк. 33

27. Там само. — Арк. 18—22

28. Там само. — Арк. 37—38

Але цей фінансовий скандал, у якому винних так і не знайшли, не зупинив будівництва храму. Станом на 1898 рік миряни Грузької таки зібрали більшість потрібних коштів і розпочали будівництво. Оскільки на той час церква не була відокремлена від держави, то місцеві парафіяни, не маючи належних коштів, отримали вагому державну допомогу — їм було надано ліс із казенних лісових дач. Справа зрушила з місця, але грошей весь час бракувало. Відповідно, 1899 року причт та церковнопарафіяльне попечительство звернулися до Київської духовної консисторії з проханням взяти кредит на подальше будівництво:

“В Киевскую духовную консисторию, села Грузькой Киевского уезда, Свято-Михайловской церкви, причта, церковного старосты и церковно-приходских попечителей.

Прошение

В прошлом 1898 году у нас начата постройка новой церкви при пособии от казны лесом и при самых скудных наличных средствах церкви. Помочь в деле постройки церкви обещало общество крестьян, в обеспечении чего и дало добровольный приговор, но деньги от общества поступают в незначительном количестве — их хватает на уплату рабочим и покупку незначительных материалов. Между тем, нам необходимо в этом году новую церковь покрыть железом. Денег на покупку железа нет и потому смиреннейше просим духовную консисторию разрешить нам сделать заем в 1000 рублей на имя церкви в Управлении кассы Взаимовспомогательного общества духовенства Киевской епархии, каковую сумму обязуемся уплатить из церковных сумм в течении 5 лет по 200 рублей ежегодно с причитающимися процентами.

Годичный доход церкви (кружечного и кошелькового сбора, пожертвования и от продажи свеч) за 1898 год — 555 рублей 17 коп.

Села Грузькой священник Иоанн Ковальский, псаломщик Захарий Петрушевский, церковный староста Григорий Новик и за него, неграмотного, расписался крестьянин Алексей Лобань.

Почетные прихожане Трифон Машевец, Прохор Ткаченко, Николай Хворостовец, Стратон Дрозд, Федор Осталецкий”²⁹.

Уже згадуваний копилівський благочинний священник о. Василій Сікорський засвідчив платоспроможність місцевих мирян. У його повідомленні стверджувалося, що грузецька парафія має до 3000 мирян, які щороку жертвують на потреби храму 400—500 крб., а тому повернути кредит для них не є проблематичним³⁰. Для любителів порівняльної математики зауважимо, що тогочасні гроші були “важкими” — наприклад, кілограм телятини коштував 23—25 коп. З цього випливає, що наші предки шанували Господню заповідь щодо церковної десятини.

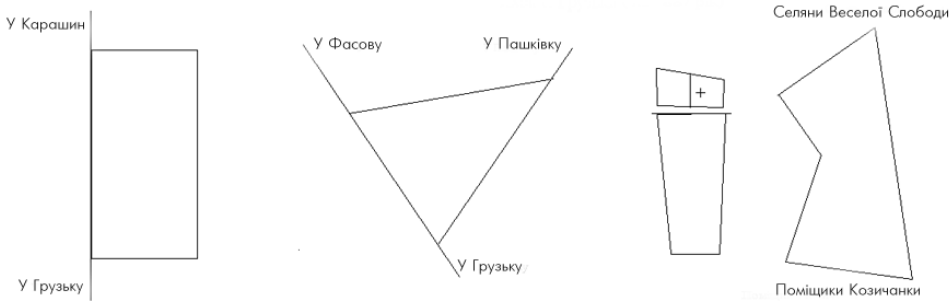
Консисторія не заперечувала проти такої фінансової операції — грузецькі миряни взяли кредит під 6 % річних і віддавали його 5 років³¹. Цей процес полегшувався тим, що наприкінці будівництва щорічні прибутки церкви зросли до 650 крб. — миряни вже бачили, що в селі скоро постане новий храм і активно жертвували на його будівництво³².

29. Там само. — Ф. 127. — Оп. 868. — Спр. 292. — Арк. 1

30. Там само. — Арк. 1 зв.

31. Там само. — Арк. 4

32. Там само. — Арк. 8

Умовні плани ділянок церковної землі с. Грузька (на 1887 р.)

Спорудження церкви пішло швидше, і 1900 року новий храм було освячено. В індустріальне ХХ століття Свято-Михайлівська парафія села Грузької вступила з новим храмом Божим.

Нова церква була зведена навпроти старої, хоч, за іншими свідченнями, стара церковна будівля розміщувалася аж на Гановій вулиці. Мешканці села зберегли у своїй пам'яті вигляд церкви: "Дерев'яна будівля у формі хреста, збудована без єдиного цвяха. Вхід до церкви був з боку вулиці. Над входом височіла найбільша баня з дзвіницею і позолоченим хрестом, що різав небо метрів на тридцять. Трохи менша баня із таким самим позолоченим хрестом була просто за першою, над вітварем. Ще дві маленькі бані височіли на кожному з двох виступів передньої частини будівлі. Ці два виступи, а також вхідний власне і надавали будівлі форми хреста. В центральній частині церкви був вітвар, у лівому виступі була Плащаниця, над входом і над правим виступом — криласи для півчих, яких в церкві було чоловік з двадцять.

Церква була огорожена залізною огорожею. Будинок священика розташовувався навпроти церкви. Дзвонарі були справжніми майстрами свого діла. Їхні мелодії розліталися по всіх грузецьких хуторах"³³.

Храм мав значний погост (церковне подвір'я) і обширні земельні володіння, які здавна сягали 52 десятин (близько 50 га). Церковна земля була наділена ще за уніатських часів 23 березня 1789 року ксьондзом Станіславом Гаврілком і розміщувалася (за планами 1813 року) на ділянках: при урочищі Пилипонському — 12 десятин 1376 сажнів, при урочищі Кондрацькому — 9 десятин 1920 сажнів, при Капустиній долині — 10 десятин 2145 сажнів, при урочищі Круглик — 10 десятин 238 сажнів³⁴. Михайлівська церква не була єдиним храмом у парафії. При церкві була каплиця. Також невеликий цвинтарний храм в ім'я великомученика Юрія Переможця (Георгія Побідоносця) існував у присілку Гімівці.

Церква в дореволюційний період була центром сільського життя. Але часи змінювалися. 1934 року церкву було закрито. Її приміщення переобладнали під клуб. Не знайшлося в селі людини, яка погодилася б зняти хрест із найвищої бані. Це зробили заробітчани із Соснівки, яким "актив села" дав за цю роботу корову... Єдина

33. Букет Є. Історія українського села Грузьке. — К.: Логос, 2001. — С.9

34. Плани церковної землі при с. Грузька 1813—1887 гг. — ЦДІАК України. — Ф.127. — Оп. 1030. — Спр. 180

фотографія, на якій зображена грузецька церква в усій своїй величі, тривалий час зберігалася у Федори Дяченко. На жаль, до нинішнього часу світлина не дожила.

З 1936 року в церковній будівлі діяв клуб. Там була зроблена сцена і відбувалися регулярні кіносеанси (з 21-30 до 0-15 години). Навесні 1939 року з церкви зрізали бані, розібрали хрестоподібні виступи і зробили в її приміщенні комору. Будівля зменшилася на три чверті.

За часів німецько-фашистської окупації церква знову відновила роботу і діяла у залишках колись великої будівлі до 1954 року, коли це приміщення знову забрали під сільський клуб³⁵. Хрести цього разу знімав місцевий активіст Петро Терентійович Назаренко. Дзвони забрали з церкви одразу після війни також місцеві — працівник Бишівського управління НКВС Володимир Букет і Володимир Карпенко. Розповідають, що вони їх десь продали, а натомість намагалися звинуватити в цьому священика.

Тогочасні парафіяни постійно страждали від цькувань і переслідувань радянських функціонерів. Так, директор Грузецької школи спробував залишити й зачинити на цілу ніч дітей у школі тільки за те, що вони з батьками були в сільській церкві. Батьки, прийшовши до приміщення школи, обурювались: “Коли цього... від нас заберуть? Він не вчить, а лише псує нам дітей”³⁶.

Але радянська влада була непохитною: святиня і надалі залишалася клубом. Це перетворення було здійснено характерними для сталінщини брутальними методами. 2 лютого 1950 року Київська обласна рада трудящих прийняла рішення про вилучення клубного приміщення у релігійної громади села Грузької. У рішенні радянські функціонери не завдавали собі клопотів пояснювати причини конфіскації. Там просто “пропонувалося” таке: “Предложить Михайловской религиозной общине села Грузского Бышевского района в течение месяца со дня объявления ей настоящего решения освободить клубное помещение, которое она занимает в настоящее время...”

...община, если она в дальнейшем пожелает отправлять церковные службы, может сама подыскать себе помещение для молитвенного дома.

*П. Федотов, уполномоченный Совета по делам православной церкви при Совете Министров СССР по Киевской области и городу Киеву*³⁷.

Наші предки добре знали, що за невиконання таких “прохань” можна було запросто стати мешканцем віддалених районів Сибіру чи опинитися за Полярним колом. Тому з 1954 року церковні служби проводили у сільській хатині, яку придбала релігійна громада і обрала під молитовний будинок. В 1944—1971 рр. одну парафію становили два села Бишівського району — Грузька і Мар’янівка.

Після 1971 року, коли священик переїхав до села Феневичі, богослужінь не проводили. Приміщення молитовного будинку, що після цього лишилося на балансі сільської ради, купив Борис Дмитрович Каран³⁸. Аж до закриття останнього сільського храму в іконостасі зберігалися дві козацькі ікони кінця XVI — початку XVII століття, які, за переказом, були ще в найпершій грузецькій церкві. На жаль, їхня

35. Букет Є. Історія українського села Грузьке. — К.: Логос, 2001. — С. 9, 20

36. Романюк І. Українське село у 50-ті — першій половині 60-х рр. XX століття. — К., 2005. — с. 237

37. ДАКО. — Ф. 880. — Оп.11. — Спр. 1267. — Арк. 289—292

38. Букет Є. Історія українського села Грузьке. — К.: Логос, 2001. — С. 24

*Клуб у залишках церковної будівлі
Фото початку 1970-х рр. із сімейного архіву Сергія Петрусенка*

доля не відома. Все майно парафії, зокрема іконостас, три дзвони, документацію описали і вивезли з Грузького 1971 року радянські виконавчі служби.

1972-го почали будувати новий Будинок культури, який "прикріпився" ліворуч до старого. А церковну споруду по завершенні будівництва почали розбирати влітку 1974 р. і 1975-го назавжди зрівняли із землею. З церковного дерева побудували шкільну кухню.

Там, де нині біля входу на територію поліклініки росте дерево, стояла колись каплиця. За радянської влади її переобладнали під сторожку. Після війни там розмістився доволі скромний будинок священика, потім у цьому приміщенні діяло поштове відділення, ощадкаса. Розібрали будівлю 1982 року. Так була знищена остання пам'ятка старої церковної садиби в Грузькому...

На частині церковного цвинтаря у 80-ті роки ХХ століття було побудовано поліклініку. Іншу частину ще раніше заасфальтували, зробивши під'їзд до контори колгоспу "Прапор комунізму", що розміщувалася до початку 1990-х років зі зворотного боку ново-збудованого Будинку культури. Так була знищена пам'ять про кілька перших поколінь грузчанців, кістки яких лишилися лежати під сірою асфальтовою смугою...

Храм був просторий і світлий. Будували його наші предки на віки. Проте прийшла атеїстична радянська влада, і все, що протягом століть було рідним і святим нашим предкам, почали нищити бузувіри. На Макарівщині майже не збереглося стародавніх православних святинь. Не стало церкви і в Грузькому. Маємо надію, що минуть роки, і до нас чи до наших нащадків повернуться традиції, притаманні українцям ще з часів рівноапостольного князя Володимира.

ТРАДИЦІЙНІ ТА НОВІ СВЯТА МИХАЙЛІВСЬКОГО ХРАМУ

У XIX столітті храм у кожному селі був осередком і громадського, і духовного життя. Однак головне призначення церкви — прославлення Всевишнього. Найбільші православні свята в ті часи були державними вихідними, і якщо селян не гнали силоміць на панщину економи, то вони у такі дні обмежувалися лише необхідним мінімумом господарських турбот і обов'язково відвідували богослужіння. Не забували про Бога і під час роботи. Важливі справи завжди починали зі спільної молитви, а повсякденні турботи кожен сам освячував власним зверненням до Господа. Жінки навіть у серпневу спеку під нагаями панських прислужників не полишали довгих спідниць та хусток. Працювати в такому одязі було вельми незручно, але пріоритети тоді були не в зручностях. *“Горе тому, через кого приходиться спокуса”*, — ці слова були важливішими від спеки і поту.

Якщо нині і для людини з вищою освітою необізнаність у справах віри не є рідкістю, то в ті часи сміялися навіть з неписьменного селянина, якщо він випадково забув про пісний день чи неділю. Релігія одухотворювала кожен день у житті наших прапрадідів, надавала мету і засоби для внутрішнього самовдосконалення, підносила людську душу над повсякденною суєтою.

Великі православні свята в ті часи були такими самими, як і тепер. Особливістю було лише те, що найбільше мирян приходило до місцевого храму не на Великдень, як нині, а на храмове свято — Архістратиґа Михаїла. Якщо на Великдень до церкви йшли переважно мешканці Грузької та Веселі Слободи, то на храмове торжество сходилися і парафіяни з ближніх і дальніх сіл. *“Вся околиця приходила в этот день в движение, все званное и незванное ехало и шло на храм, у каждого хозяина в приходе были гости. К литургии съезжались соседние и дальние священники, дьячки и поддьячии; такая торжественная и громогласная служба в приходе бывала только один раз в год.*

Невдалеке от церкви, на открытом воздухе, в целом ряде вкопанных в землю печей первые хозяйки в приходе готовили громадский обед. Расставлялись столы, со всех хат сносились миски, ложки и тотчас после литургии за столы садились священники, дьячки, почетные хозяева, свои и приезжие, прочие группами располагались на траве — громада честно принимала всех своих гостей. Во время обеда духовенство часто вставало со своих мест, за ним и вся громада и пели то тропарь храмовому празднику, то *“Покой, Спасе наш, с праведными”* — в память умерших на приходе”. Пізніше гостей розбирали по домівках, і під час гостини також не затихали духовні піснеспіви. Починаючи з *“Хвалите Господа с небес”* (*“изстари это была начальная песнь”*), піснеспіви лунали то сумні — *“разливаясь, как река и заливая душу мотивами исторического горя”*, то веселі — *“и снова начиналось чествование”* — так описували тогочасні храмові свята мемуаристи.

Зміст богослужінь також мав певні особливості. В уніатських храмах XVIII століття на кожній службі згадували поміщиків та їхні родини, польського короля та Папу Римського. Коли село перебувало під владою гайдамаків, церкви мо-

лилися за “славне воїнство Запорозьке”. А ось протягом XIX ст. у Михайлівській церкві не відбулося жодної літургії чи вечірньої без згадки про імператора та його родину. Імена осіб імператорського дому Романових виголошували диякони на ектеніях. Крім того, відбувалася значна кількість так званих “царських богослужінь” на честь кожної значної події у домі Романових. Ними були день вступу на престол імператора, день його коронації, дати народження і тезоіменитства всіх членів його родини, заручення і вінчання монаршої пари, а пізніше — ще й день врятування його від руки вбивці чи спасіння його в залізничній катастрофі. Оскільки імператорські родини були численними, то таких “высокоторжественных дней” протягом року був не один десяток. У дні найбільших подій в родині Романових у храмі с. Грузької майже цілий день урочисто били в дзвони. А коли збігалися дві таких події (наприклад заручення монаршої пари поєднували з вінчанням), то дзвін лунав цілих три дні.

Церковними богослужіннями вшановували не тільки російських імператорів, а й видатних осіб, які мали заслуги перед державою. Урочисті молебні відбувалися на честь ювілейних дат М. Ломоносова, О. Пушкіна, М. Карамзіна, І. Федорова та інших.

Знаходилося місце у церковному житті і для подій внутрішньої та зовнішньої політики. Коли Росія вела війни з Францією, Швецією, Туреччиною, Персією, державами європейської коаліції, то в церкві с. Грузької відбувалися численні молебні про успіх російської зброї. Перед ними священники зачитували інформацію з царського указу, де йшлося про те, з якою державою і з якого приводу тривають бойові дії. Мабуть, чимало місцевих матерів, сестер, дружин і наречених зі щирим серцем відвідували такі богослужіння — адже на них зачитували і списки загиблих воїнів...

Були приводи для церковних свят і в мирні часи. Найвизначнішою подією щодо цього стало скасування кріпацтва 19 лютого 1861 року. Подія була справді небуденна — кріпаки перестали бути власністю поміщиків. А тому “молитовне свято” 19 лютого щороку стали відзначати з особливими урочистостями. У цей день, як правило, на богослужіннях читали євангельську притчу про багатія та Лазаря.

Однак 1862 р. кількість державних свят у церковному житті було значно скорочено або ж перенесено на найближчі недільні дні.

* * *

У XXI столітті найпопулярнішими серед релігійних свят у грузинців залишаються Різдво Христове, Святого Василя (старий Новий рік), Водохреща, Великдень, Трійця, Івана Купала, Маковія, Яблучний Спас і храмове свято — Архістратига Михаїла. Ці дні мешканці села особливо шанують і святкують сім'ями.

ДУХОВНІ НАСТАВНИКИ

Священнослужителі, як і храми, займали вагоме місце у житті мирян. Саме з батюшкою у кожного мешканця Грузької та Веселої Слободи були пов'язані найважливіші події особистого життя — як радісні, так і сумні — охрещення, народження дітей, кумівство, вінчання, проводи близьких в останню путь. З вуст пастиря миряни чули про події в державі та світі, нові розпорядження влади, про поширення епідемії, потребу берегти природу і дотримуватися правил гігієни та пожежної безпеки тощо. В умовах поголовної неписьменності й браку загальнодоступних засобів масової інформації значення духовенства для культурного розвитку села важко переоцінити. Патріархальний побут того часу робив закономірним доступ пастиря в різні сфери життя мирян. Один із мемуаристів писав про це так: “Вся жизнь сельчан проходила под глазом священника. Вот бывало — ночью на селе слышен крик, шум, бушуют: отец посылает дьяка, старосту — немедленно прекратит шум. Слышны пьяные песни, хохот, пьяное веселье — опять командирруется староста, дьяк, сторож церковный с приказанием: “Скажите, что если не послушаются, то сам приду с палицею да которого-нибудь так попотчую, что два дни будет чесать...” Приходит баба: “Ой, батюшка, чоловік пье и мене й дитей убывает!” Берет отец палку, кликнет дьяка, старосту и идет — и, вероятно, суд был скорый, правый, хотя и не совсем милостивый”.

Кожен батюшка вів десятки різновидів тієї документації, яку нині ведуть різні органи влади. А коли почали робити масові щеплення проти різних хвороб, то сільські мешканці вважали їх “печаттю антихриста” доти, доки пастир власноруч не брався за шприц. За всіх цих навантажень священнослужителі насамперед виконували свої прямі і головні обов'язки — здійснення богослужінь і таїнств церковних.

Щодо перших настоятелів Свято-Михайлівського храму інформації збереглося небагато. Перший відомий нам православний священник — отець Стефан Самойлович. Часи його настоятельства випали на переломні роки переходу нашого краю від католицької Польщі до православної Росії. Постійні політичні катаклізми спричинилися до того, що детальні відомості про часи його служіння не збереглися. Достеменно відомо, що служив він до 1810 року, коли політична ситуація на Правобережжі України стабілізувалася. Він помер у розквіті сил. Після його смерті залишилася дружина Анна (43 роки) та три неповнолітні доньки: 12-річна Анна, 9-річна Євгенія, 3-річна Ірина.

У ті далекі часи практикували так звану спадковість парафій — коли після смерті священника його місце займав син-попович. На Київщині було чимало парафій, де це явище існувало століттями. Якщо ж у пастиря були тільки доньки, то на настоятельське місце міг претендувати зять. Саме так трапилося і в Грузькій. 1810 року зять уже покійного о. Стефана Самойловича диякон Вознесенської церкви м. Брусилова о. Григорій Прокопович прохав Київського митрополита Серапіона (Александровського) призначити його священником грузецької парафії:

“Святейшего Правительствующего Синода члену,
Высокопреосвященнейшему Серапиону,
митрополиту Киевскому и Галицкому,
Киево-Печерской лавры архимандриту и разных орденов кавалеру

Радомысльского повета
местечка Брусилова Вознесенской церкви
диакона Григория Прокоповича

Тесть мой, бывший уезда Киевского села Грузькой церкви Свято-Михайловской священником Стефан Самойлович по воле Божией сего марта 15 дня умер, оставив по себе, кроме жены его Анны, а моей тещи, трех дочерей в возрасте, требующем особливого о них попечения, коим сиротам по сродству с ними вспоможение делать обещаюсь, прилагая при том и одобрение, данное мне от прихожан той грузецкой Свято-Михайловской церкви, Ваше Высокопреосвященство всенижайше прошу уважить на оных по тесте моем оставшимся сирот, рукоположить меня в означенное село Грузьку к церкви Свято-Михайловской на оставшееся праздным священническое место, в чем не оставит высокомилоуствою архипастырскою резолюциею”³⁹.

Благочинний Брусилівщини о. Димитрій Сигиревич дав дякону чудову письмову характеристику, в якій ішлося, що молодий дякон “в чтении книг и проповедей исправен, в пении по ноте и гласам искусен, в уставе и пасхалии сведущ”⁴⁰.

Крім того, дали своє письмове схвалення і миряни Грузької. Документ мав шаблонну форму, і хоч написаний по-російськи, ряснів українізмами:

“Одобрение

Мы, нижеподписавшиеся, Киевского уезда села Грузькой помещика Харлинского крестьяне, церкви Свято-Михайловской прихожане, свидетельствуем по чистой нашей совести (так у тексті. — Авт.), что желающий быть у нас священником дякон брусиловской Вознесенской церкви Григорий Прокопович есть человек честный, не бийца, не сварлив, не любодейца, в кражах и обманах нами не избличенный, в домостроительстве своем не ленивый, а потому мы желаем иметь его у себя священником, на что и подписываемся.

К тому подписались вышеозначенной церкви прихожане

Стефан Березовый, Антон Свертока, Карпо (так у тексті. — Авт.) Ткаченко, Иван Иванченко, Даныло (так у тексті. — Авт.) Бутенко, Павло (так у тексті. — Авт.) Суховой, Григорий Мищенко, Павло (так у тексті. — Авт.) Ткаченко, Ефим Баека, Павло (так у тексті. — Авт.) Капустюк, Тимофей Назаренко”⁴¹.

А оскільки всі вищеозначені грузецькі миряни були неписьменними, то вони “розписалися” хрестиками, які засвідчив своїм підписом стихарний дяк Андрій Робинський.

Із докладеної до справи автобіографії видно, що кандидат у настоятелі грузецької парафії станом на 1810-й мав 26 років і був родом із Чернігівщини. Духовних навчальних закладів він не закінчував, а мистецтво бути священнослу-

39. ЦДІАК України. — Ф. 127. — Оп. 244. — Спр. 15. — Арк. 1

40. Там само. — Арк. 2

41. Там само. — Арк. 3

жителем переймав у свого батька-священника — для того часу це було типовим явищем⁴².

Загалом церковні канони вимагають, щоб кандидат у священники мав хоч би 30 років, але це правило належить до “м’яких” і за потреби його обходять. Спочатку владика Серапіон (Александровський) відмовив о. Григорієві, мотивуючи відмову молодістю кандидата, проте згодом, зваживши на дефіцит священнослужителів у поліських парафіях, таки погодився на призначення. Незабаром диякон склав іспит на священника у київському Троїцькому храмі й став служити у Грузькій⁴³.

Пастир був духовним наставником грузчанців понад два десятиліття — точніше, 21 рік. Він прижився на “тещиній” парафії, проте ніяк не міг зжитися із самою тещею та її нащадками. (Власне, зять-приймак завжди був помітною фігурою в українському фольклорі.)

Коли священник прослужив у селі 17 років, одна з його своячок — Євгенія написала на нього скаргу. В ній ішлося: “Священник Григорий Прокопович вошел в жительство с согласия матери в собственный отца моего дом. Проживая с самого определения на священническое место, жил спокойно, но спустя несколько времени, питая как ко мне, так и к матери моей разные неудовольствия, вознамеривался было меня с матерью с отцовского дома вытеснить. Когда же мы сему случаю оспорили, то означенный Прокопович, будучи в нетрезвом виде, причинил как мне, так и матери моей немилосердные побои и выбросил имевшееся у нас сиротское имущество и самих нас не допускает к жительству в оном”⁴⁴.

Тому Євгенія Самойлович слізно благала київського владика виселити самозваного господаря з їхнього будинку. Тогочасний Київський митрополит Євгеній (Болховітінов) був вельми суворим до порушників церковної дисципліни. За його архієрейства десятки священнослужителів позбавили священницького сану і спровадили до армії.

Така загроза нависла і над отцем Григорієм. Владика Євгеній (Болховітінов) санкціонував слідство над грузецьким священником. До села вирушила духовна слідча комісія, яка тривалий час опитувала винуватця, скаржницю та сусідів. Свідчення, дані під присягою, займали не один аркуш — у них зафіксовано кожен протизаконний вчинок зятя-священника. Слідство визнало о. Григорія винним і владика Євгеній (Болховітінов) відрядив забіяку на єпитимію в архієрейський дім.

Наказ владика було виконано: настоятель прибув до Києва “с запрещением священнослужения с употреблением в черные труды под надзором домового начальства”⁴⁵. Резиденція митрополита розміщувалася у славнозвісній Софії Київській — одному з найвідоміших київських храмів, споруджених ще за Ярослава Мудрого. Отець Григорій виявився зразковим працівником — начальство митрополичої резиденції повідомляло, що священник “должность проходит рачительно”.

Зрештою владика Євгеній зглянувся над винуватцем і його направили назад у Грузьку, але після підписки поводитися “трезвее и смирнее”. Мабуть, пастир до-

42. Там само. — Арк. 4

43. Там само. — Арк. 13

44. Там само. — Ф. 127. — Оп. 261. — Спр. 57. — Арк. 1

45. Там само. — Арк. 26

тримав слова, в усякому разі, в останні роки перед смертю жодних скарг на нього документи не фіксують.

1831 року священник помер, і до грузецької парафії став проситися перший священник із семінарською освітою — о. Іосиф Клепатський. У його листі йшлося:

“Святейшого Правительствующего Синода члену,
Высокопреосвященнейшему Евгению,
митрополиту Киевскому и Галицкому,
Киево-Печерской лавры архимандриту и разных орденов кавалеру

По окончании в Киевской семинарии курса был я рукоположен Киевского уезда в местечко Макаров к церкви Ильинской, где и находился два года, но претерпевал разные невыгоды. Во-первых, позиция земли пахотной есть песчаная и к плодородию неспособна, где я не мог продовольствовать своего семейства; во-вторых, усадебной земли нет, а священно- и церковнослужители живут по чужим домам. Сенокоса нет. Словом, нет никаких выгод.

А как сего же уезда в селе Грузькой находится праздное священническое место, на которое и одобрение при сем прилагаю, то и прошу Ваше Высокопреосвященство, уважив на мое бедственное состояние, велеть кому следует дать мне переходный указ, в чем и не оставить своей высокомилостивой резолюцией”⁴⁶.

Знову ж таки грузчанці надали своєму майбутньому пастиреві письмове схвалення, яке мало такий вигляд:

“Одобрение

Мы, нижеподписавшиеся, епархии и повета Киевского села Грузькой жители, церкви Михайловской прихожане, помещика Леона Харлинского крестьяне, свидетельствуем по чистой нашей совести, что желающий быть у нас священником Иосиф Клепатский есть человек честный, не бийца, не сварлив, не любодейца, в кражах и обманах нами не избалованный, в домостроительстве своем не ленивый, а потому мы желаем иметь его у себя священником, на что и подписываемся”⁴⁷.

Цей документ, написаний майже 200 років тому, підписали найпочесніші парафіяни села Грузької — Кирило Дрозд, Данило Клименко, Стефан Букет, Аврам Петрусь, Кирило Ярошенко, за яких розписався письменний церковний староста Іван Лобанчук.

Митрополит певний час вагався призначити макарівського священника, оскільки на багату і щедрю грузецьку парафію були й інші кандидати — так, паралельно подав своє прохання священник із Черкащини о. Олександр Фрусевиц⁴⁸. Проте митрополита Євгенія (Болховітінова) вчасно повідомили, що о. Олександра свого часу було покарано за погану поведінку. Владика, пам’ятаючи забіякуватість покійного о. Григорія, не побажав повторення подібних “блокбастерів” і таки призначив до Грузької о. Іосифа Клепатського⁴⁹. Батюшка отримав бажаний “перехожий” указ і хоча служив у грузецькій парафії лише два роки, залишив по собі

46. Там само. — Ф. 127. — Оп. 265. — Спр. 65. — Арк. 1

47. Там само. — Арк. 2

48. Там само. — Ф. 127. — Оп. 266. — Спр. 65. — Арк. 1

49. Там само. — Ф. 127. — Оп. 265. — Спр. 65. — Арк. 6

добру пам'ять — зокрема саме за його настоятельства Свято-Михайлівську церкву було відремонтовано.

1833 року до Грузецької парафії було призначено нового священика — о. Димитрія Юхимовича Носкова, якому на час призначення виповнилося вже 55 років. Він мав хорошу для того часу освіту — закінчив Київську академію, де навчався до богословського класу. Певний час священик-академіст служив у київській Хрестовоздвиженській церкві. Далі о. Димитрія було призначено настоятелем Успенського собору м. Умані — головного храму величезного Уманського повіту, до якого входило понад сто парафій.

*Одяг і нагороди священика
(за виданням: Слободской Серафим.
Закон Божий.*

Для семьи и школы. — К., 2009. — С. 674)

аргументів, просто розмалював лист благочинного якимись дивними візерунками. Цей вже не зовсім офіційний документ було надіслано владичі, який і без цього був розгніваний на о. Димитрія. Резолюція митрополита була жорсткою — о. Димитрій “за неисправность, ослушность, неповиновение начальству отрешен от прихода с запрещением священнослужения и определен на дьячковскую должность”⁵¹.

Новоспечений дяк з академічною освітою кілька років мав вести церковну документацію грузецької парафії.

1841 року до Михайлівського храму було призначено нового священика — о. Василя Остаповича Панчинського. Про його діяльність збереглося небагато

1813 року пастиря переведено до Миколаївського храму села Фасової, що на Макарівщині. Тут він служив 20 років, мав велику сім'ю — був батьком чотирьох дітей⁵⁰. Підводив священика лише характер — він нерідко конфліктував із церковним начальством, чому, власне, його, з богословською освітою, відрядили з Києва спочатку до Умані, а потім — до поліського села. У Фасовій, як ми вже згадували, за його настоятельства було відремонтовано церкву без дозволу суворого владика Євгенія (Болховітінова). І хоча це зробив місцевий поміщик, якому священик жодним чином не міг перешкодити, владика Євгеній таки санкціонував слідство. На той час отець Димитрій уже давно служив у Грузькій, але покарання знайшло його й там.

Місцевий благочинний направив о. Димитрію письмовий запит щодо самовільного ремонту, але священик, не маючи можливості викласти всіх

50. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1156. — Арк. 307

51. Там само. — Арк. 308

інформації. Він, як і його попередник, був випускником Київської академії (1805 р.) і певний час служив на Черкащині (у с. Хмільна Канівського повіту). З 1826 року служив у с. Черкас Васильківського повіту (нині — Білоцерківщина) і з 1841 р. — у Грузькій, де був нагороджений бронзовим хрестом⁵². Він також мав певні проблеми з церковним начальством, навіть перебував під слідством, але його амністовано маніфестом російського імператора Ніколая I⁵³.

Зрештою, Київським митрополитам набридла “проблематичність” грузецької парафії, де миряни, мабуть, не в міру щедро пригощали своїх духовних наставників оковитою, яка й була причиною всіх бід. Тому в подальшому Грузька перестала бути своєрідною “церковною гауптвахтою” і сюди стали призначати кращих священнослужителів.

1850 року з благословення вищезгадуваного святителя Філарета (Амфітеатрова) до Свято-Михайлівської церкви було призначено представника відомої на Київщині духовної династії — 23-річного священника о. Іоана Олександровича Кашинського⁵⁴. Кашинські були дворянсько-священницькою родиною з Василькова. Вони володіли дворянськими привілеями, оскільки належали до шляхетського герба “Пом’ян”. Батько молодого пастиря — о. Олександр Кашинський — був повітовим протоієреєм у Василькові. Йому було підпорядковано понад сто православних парафій Васильківського повіту, зокрема парафії Білої Церкви, Рокитного тощо.

На молодого о. Іоана Кашинського поклали чималі надії. Він мав непогану освіту, рано став сім’янином, одружившись на 17-річній попівні. І справді — справу було зрушено з місця. Енергійний пастир швидко вжився у громаді і чимало зробив для розвитку церковного життя у селі. Зокрема за його настоятельства Михайлівську церкву було відремонтовано та капітально оновлено⁵⁵. Біля храму споруджено церковну крамничку, яка давала кошти для подальшого підтримання храму в належному стані. За активну пастирську діяльність 1852 р. молодому о. Іоану було “изъявлено архипастьорскую признательность” — вперше в історії грузецької парафії XIX століття⁵⁶. Крім того, зовсім юного священника було призначено ще й духовним депутатом — він мав бувати у судах та інших інстанціях, коли там розглядали справи, що стосувалися церковного життя. Документи не фіксують жодного “проколу” в наставницькій діяльності о. Іоана Кашинського. Але 1857 р. енергійного священника було переведено до Свято-Катерининської парафії с. Ксаверівки — ближче до батька, який був на той час уже літнім.

Того самого року до Михайлівської церкви призначили нового священника — і також діяльну й помітну особистість — о. Григорія Васильовича Ільницького⁵⁷. Він був сином священника і представляв одну з відомих духовних династій Київської митрополії. 1849 р. о. Григорій закінчив Київську духовну семінарію і Київський митрополит Філарет (Амфітеатров) рукопоکлав його у священники на парафію с. Кам’яного Броду Радомишльського повіту. Але молодий пастир недовго служив у єпархіальному відомстві. Коли спалахнула Кримська війна, о. Григорій став пол-

52. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1160. — Арк. 526

53. Там само. — Арк. 527

54. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1479. — Арк. 20

55. Там само. — Арк. 19

56. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1484. — Арк. 22

57. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1429. — Арк. 22

ковим священиком Нижньогородського піхотного полку. Полк брав участь в усіх найважливіших військових операціях — в обороні Севастополя, в генеральній битві на Чорній Річці тощо. За мужність і героїзм, виявлені під час війни, о. Григорія нагороджено рідкісними для священика військовими відзнаками — срібною медаллю на Георгіївській стрічці і двома бронзовими медалями на Володимирівській та Андріївській стрічках. Нижньогородський полк під час боїв зазнав великих втрат і тому його розформували. Священика о. Григорія Ільницького “демобілізували” і знову звільнили у єпархіальне відомство Київської митрополії⁵⁸.

Подякою заслуженому пастиреві було і призначення його 1857 року до заможної та щедрої грузецької парафії. Це призначення здійснив той-таки митрополит Філарет (Амфітеатров), який уже неодноразово мав стосунок до історії нашого села. Після баталій о. Григорій став жити спокійним родинним життям — був батьком трьох дітей.

Після насиченої подіями молодості у священика вистачало сил ще й енергійно працювати і самовіддано служити Богові й церкві. За настоятельства о. Григорія Михайлівську церкву було вже вкотре підважено і вперше підмуровано кам'яним фундаментом, а також капітально відремонтовано. Саме цей священик заснував у селі першу постійну церковнопарафіяльну школу, яка існувала до більшовицької епохи. Мабуть, тогочасні грузчанці часто чули від свого заслуженого священика розповіді про буремні роки Кримської війни, коли Російська імперія воювала проти цілої коаліції могутніх держав. Але яскрава епоха о. Григорія Ільницького тривала недовго — 1862 року його перевели до іншої парафії.

Приводом до цього стала активна участь священика в селянських заворушеннях у Грузькій, пов'язаних зі скасуванням кріпосного права. Священик грузецької церкви Григорій Ільницький радив парафіянам у жодному разі не підписувати уставної грамоти, а тим паче грамоти, яка включає умову про викуп землі, бо якщо вони її підпишуть, то “загублять себе, дітей, онуків та правнуків”. Селянинові Петру Зозулі він доручив негайно оголосити про це всім мешканцям Грузької та слободи Гімовки.

На чергових зборах сільської громади волосний старшина Іван Лобань запропонував погодитись на грамоту, але Петро Зозуля та селянин Антон Ткаченко звернулися до громади із закликом не підтримувати його, розійтися по домівках та чинити так, як радив священик.

Відповіддю на цей заклик стало звільнення Григорія Ільницького зі служби 9 лютого 1862 року та прохання про відставку Івана Лобаня, яке задоволено не було⁵⁹.

Того самого року до Грузької прибув о. Яків Волков, який служив настоятелем Михайлівської парафії 13 років. Він був випускником Київської духовної семінарії (1859 р.) і до переїзду в Грузьку служив на одній з парафій Житомирщини⁶⁰.

З 1875 р. духівником грузчанців став священик о. Митрофан Михайлович Слюзинський. Він також був випускником Київської духовної семінарії, після закінчення якої певний час працював викладачем у Києво-Софійському духовному училищі. До Грузької він прибув досвідченим пастирем, оскільки до цього служив настоятелем храму на Черкащині⁶¹. Пастир рано залишився вдівцем і жив, не маючи сім'ї.

58. Там само. — Арк. 22

59. Там само. — Ф. 2. — Оп. 177. — Спр. 89. — Арк. 62

60. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1433. — Арк. 20

61. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1449. — Арк. 32

Протягом 1880-1887 років у Грузькій служив о. Андрій Василевський — представник однієї з розгалужених духовних династій Київщини. У його послужному списку значиться кілька різних парафій Київської губернії, які він окормляв до прибуття в Грузьку. Але саме тут з ним трапилося нещастя — о. Андрій захворів на психічний розлад і його було відправлено до Кирилівської лікарні у Києві. При цьому священик залишив у Грузькій чималу родину — дружину та шестеро дітей⁶².

Після відречення 1887 року від парафії о. Андрія Василевського на три роки парафію очолив о. Захарій Іванович Левитський.

З 14 березня 1890 до 1897 року настоятелем Михайлівської парафії був о. Михаїл Оксентійович Стельмашенко. Він, на відміну від більшості тогочасних пастирів, походив зі звичайної селянської родини, проте був випускником Київської духовної семінарії. До призначення на грузецьку парафію священик працював учителем церковнопарафіяльної школи на Черкащині. Там він зробив свої перші кроки як православний пастир⁶³. Але саме Грузька стала для нього своєрідним трампліном для подальшої вельми масштабної діяльності. Тут він був не лише настоятелем, а й окружним місіонером — тобто в його обов'язки входило спілкування з місцевими іновірцями з метою навернення їх у православ'я.

1900 року о. Михаїла Стельмашенка призначено настоятелем домової церкви і викладачем Закону Божого у престижному Маріїнському училищі м. Києва. Тоді ж, прагнучи здобути ще й світську освіту, він став вільним слухачем історико-філологічного факультету Університету Святого Володимира. Уже на другому році навчання студент-священик отримав золоту медаль факультету за наукову працю "Петро Скарга".

Далі пастир вирішив пов'язати свою долю з освітою — він заснував у Києві приватну чоловічу гімназію і став її директором. Гімназія набула неабиякого авторитету — імператор Ніколай II особисто подарував навчальному закладові ікону Божої Матері "Феодоровська" та портрет царевича Олексія. Сам директор гімназії отримав від царя подяку за наукові праці.

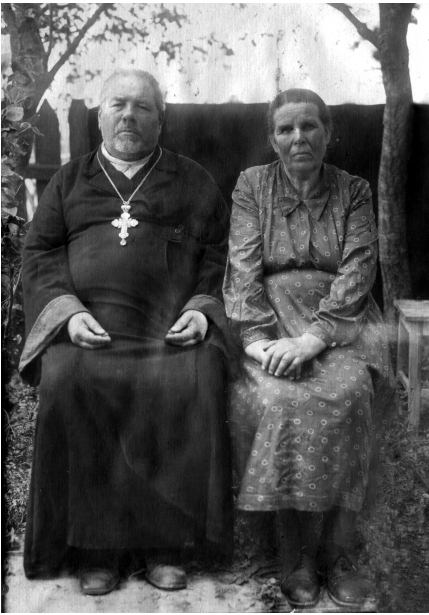
Але о. Михаїл не обмежувався лише навчальною та науковою діяльністю. Він став засновником гімназичного туризму, багато подорожував з вихованцями. Крім того, обіймав досить екзотичну як для священика посаду голови комісії, яка цензурувала кінофільми у Києві, — тоді саме з'явився кінопрокат. Він був і головним редактором журналу "Проблески", брав активну участь в діяльності "Клубу руських націоналістів". Колишній грузецький священик мав чимало нагород, серед яких — орден св. Анни III ступеня, золотий нагрудний хрест, а також протоієрейський сан.

Після більшовицького перевороту священик емігрував до Чехословаччини (1919 р.), де був настоятелем православного храму в Празі. Згодом служив у Флоренції. Отримавши призначення до парафії Тегеля, що під Берліном, помер у Парижі бл. 1926 р. дорогою до нової парафії. Його діяльність вписала чимало яскравих сторінок у церковне життя не лише Київщини, а й усієї Європи.

Протягом 1897-1913 рр. настоятелем Михайлівського храму був о. Іоан Васи-

62. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1172. — Арк. 126

63. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1178. — Арк. 104

Петро Михайлович Литвин з дружиною

льович Ковальський. У Грузькій за старанну діяльність у парафії він був нагороджений набедреником⁶⁴.

Напередодні Першої світової війни настоятелем Михайлівської церкви села Грузької став о. Володимир Ничипорович Діаковський, призначений сюди 1913 року. Він народився в одному із сіл під Чигирином і після закінчення семінарії став першим настоятелем нового храму Різдва Богородиці у с. Перегонівці (нині Обухівщина). До Грузької він прибув уже досвідченим пастирем вельми поважного віку і привіз чимало власних нагород та відзнак (зокрема був нагороджений набедреником, скуфією, камілавкою)⁶⁵. Однак реалізувати свій досвід пастир не встиг — завадила війна та більшовицька революція. Саме о. Володимир Діаковський служив у Михайлівському храмі і в перші роки комуністичної доби, коли бути священиком стало небезпечно для життя. Отець Володимир говорив стурбованим безчинствами

нової влади парафіянам: “Не возмущайтесь — всяка власть від Бога”. Розповідають, що старенький священик в останній день свого життя гарно вбрався, ліг на лаву — і відійшов у кращі світи.

Останнім довоєнним священиком у Грузькому був Петро Михайлович Литвин. Він був родом із с. Фасової, там і правив. Після смерті о. Володимира Діаковського Грузьке приєднали до Фасівської парафії, тож Петро Михайлович був одним пастирем на два великі села. Щоправда, тривало це недовго. Вже 1934 року богослужіння у Грузькому припинилися... Після війни о. Петро Литвин із сім'єю переїхав із с. Фасової до селища Іванкова Київської області, де продовжував служити священиком.

31 чоловік воював у партизанському загоні голови грузецького колгоспу “Серп і молот” уродженця Пашківки Григорія Григоровича Кухаря. 1941 року, відправивши худобу на схід, він пішов із села і організував партизанський загін. Серед партизанських зв'язкових був священик, який правив у відновленій німцями церкві. Розповідають, що він у минулому був військовим, політруком. Постійно спілкувався російською, не гребував навіть брутальною лайкою. Одного разу люди, які прийшли до церкви молитися, не побачили там свого батюшки. Він втік до лісу, дізнавшись, що його хочуть заарештувати німці. Зрештою священик пішов на фронт, коли 9 листопада 1943 року до с. Грузького вступили передові частини радянської армії.

1944 року настоятелем Михайлівської церкви села Грузької став о. Гавриїл Павлович Грищенко, родом з с. Фасової. Він переїхав з сім'єю до Грузької й осе-

64. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1183. — Арк. 105—107

65. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1316. — Арк. 28

Велика родина останнього довоєнного священика

лився в будівлі сторожки, неподалік церкви. Священик мав троє дітей. Старший син згодом мешкав у Макарові, середній — Тадей, молодша донька — Антоніна (1940 р.н.). Священика та його сім'ю постійно переслідувало НКВС. Коли місцеві прислужники хотіли звинуватити о. Гавриїла в крадіжці дзвонів, його забрали до районного центру Бишева. Так нічого і не довівши, священика повернули до села. Він був повністю поголений, з синцями, гірко плакав... Проте постійні цькування і знущання радянських функціонерів не зламали віри о. Гавриїла. Навіть після чергового закриття церкви він продовжував богослужіння в звичайній сільській хаті аж півтора десятиліття. Зрештою обставини змусили останнього за атеїстичних часів батюшку виїхати до с. Феневичі.

“Поминайте наставників Ваших!”

МИРЯНИ І ЦЕРКОВНЕ ЖИТТЯ

Відомості про персональний склад населення парафії ми можемо отримати з документів подушного обліку населення, який у Російській імперії називався ревізією. У Правобережній Україні першу ревізію проводили протягом 1794—1808 років, оскільки приєднання її до Росії відбулося у 1793—1795 роках. На території підросійської України мала відбутися шоста ревізія, призначена на 1811 рік, але вона так і не закінчилася у зв'язку із загрозою війни із Францією. Відбулася сьома ревізія, проведена у 1815—1825 роках, восьма — в 1833—1835, дев'ята — 1850 й остання ревізія — в 1857—1859 роках. Ревізії правобережної Київщини, приєднаної до Росії 1793 року, зберігаються в Державному архіві Київської області. Усі дані про Київський повіт перебувають у справах 2 опису 280 фонду. Справа 12 цього фонду й опису — ревізія селян поміщика Харлінського 1795 року (саме цього року перша ревізія відбулася в містечках і селах сучасної Макарівщини), 260-та — 1811 року, а 342-га — 1816-го, які значно уточнювали першу⁶⁶. На відомостях з них ми й склали список мешканців с. Грузької початку ХІХ століття, які були парафіянами місцевого храму.

№ з/п	№ двору	Чоловік № у дворі	Жінка № у дворі	Мешканці	Рік народження	Примітка
1.	1.		1.	Марія Григора дочка	1745	
2.		1.		Потап Кіндрата син Петриченко	1760	У ревізії 1816 року — Петрик
3.			2.	Потапова жінка Уляна Андрієва	1765	
4.		2.		Кіндратові діти: Тарас	1765	
5.			3.	Тарасова жінка Килина Андрієва	1969	
6.		3.		Корній	1767	
7.			4.	Корнієва жінка Тетяна За- харова	1775	
8.		4.		Степан	1775	
9.		5.		Йосип	1776	Відданий у рекрути
10.		6.		Микола	1786	
11.		7.		Павло	1789	
12.		8.		Степан	1792	В рекрутах з 1813 р.
13.			5.	Марина	1787	
14.		9.		Потапові діти: Іван	1801	
15.		10.		Логвин	1804	
16.		11.		Левко	1806	
17.		12.		Йосип	1809	
18.			6.	Корнія донька: Тетяна	1789	
19.		13.		Степанові діти: Іван	1804	
20.		14.		Кіндрат	1806	
21.		15.		Прокіп	1808	
22.		16.		Миколи син: Нестор	1807	
23.	2.		1.	Горпина Степана дочка, вдова	1745	
24.		1.		Грицько Івана син Наконечний	1757	

66. Букет Є. В. та ін. Наше прізвище Букет. — К.: СВД "Пугач О.В.", 2010. — С. 45—47.

25.			2.	Грицькова жінка Параскева Йосипова	1765	
26.		2.		Грицькові брати: Трохим	1770	
27.		3.		Семен	1772	
28.		4.		Мартин	1785	Відданий у рекрути
29.		5.		Семен	1792	
30.			3.	Грицькова сестра: Горпина	1785	
31.		6.		Трохима син: Іван	1792	У козаках з 1812 р.
32.		7.		Семена син: Трохим	1810	Помер 1811 р.
33.		8.		Семена другого діти: Охрім	1805	
34.		9.		Іван	1809	
35.	3.	1.		Кіндрат <i>Івана син Лозниця</i>	1750	
36.			1.	Кіндратова жінка Катерина Іванова	1755	
37.		2.		Кіндратові діти: Савка	1775	
38.		3.		Сергій	1779	
39.		4.		Грицько	1787	Помер 1798 р.
40.		5.		Кіндрата брат: Андрій	1765	
41.			2.	Андрієва жінка Параска Федорова	1775	
42.		6.		Андрієві діти: Іван	1793	
43.		7.		Лук'ян	1808	
44.		8.		Савки <i>Кіндратового сина</i> діти: Оникій	1805	
45.		9.		Іван	1808	
46.	4.	1.		Петро Клима син Рогуцький	1761	Втік до 1796 р.
47.			1.	Петрова жінка Приська Григорієва	1762	
48.		2.		Швагир ⁶⁷ його: Антон Іванів Сокольський Мазур	1751	Шляхтич, має дво- рянську грамоту
49.			2.	Антонова жінка Марія Климентієва	1759	
50.		3.		Антон діти: Павло	1785	
51.			3.	Ганна	1783	
52.			4.	Олена	1793	
53.		4.		Павла син: Василь	1810	
54.	5.	1.		Трохим <i>Опанаса син Куліш</i>	1765	
55.			1.	Трохимова жінка Горпина Андрієва	1770	
56.		2.		Трохимові діти: Гаврило	1791	Помер 1798 р.
57.		3.		Іван	1793	Помер 1798 р.
58.		4.		Ілько <i>Федора син Бугай</i>	1749	Помер
59.			2.	Ілька жінка Тетяна Тихонова	1759	
60.		5.		Ілька син: Василь	1779	Переведений у с. Козичанку
61.	6.	1.		Корній <i>Давида син Ткач</i>	1767	
62.			1.	Корнієва жінка Марина Андрієва	1773	
63.		2.		Корнієві діти: Павло	1799	
64.		3.		Іван	1807	
65.		4.		Сак	1809	
66.		5.		Іван	1810	
67.		6.		Корній брат: Марко	1777	Помер 1811 р.
68.	7.	1.		Пилип <i>Марка син Ткаченко</i>	1745	Каліка. Помер 1811 р.
69.			1.	Пилипова жінка Устина Семе- нова	1755	
70.		2.		Пилипові діти: Матвій	1783	Помер 1809 р.

67. Швагир (швагер) — діал. 1. Шурин. 2. Сестрин чоловік; зять. 3. Дівер.

71.			2.	Горпина	1777	
72.			3.	Варвара	1785	
73.		3.		Пилипа зять: Іван <i>Івана син</i> Зухар	1776	Переведений у с. Козичанку
74.			4.	Іванова жінка Палажка Пили- пова	1778	
75.		4.		Федот <i>Лук'яна син</i> Лисий	1781	
76.		5.		Його син Максим	1809	
77.	8.	1.		Василь <i>Юрія син</i> Ольховий	1756	
78.			1.	Василя жінка Устина Григорієва	1755	
79.		2.		Василя діти: Леонтій	1803	
80.			2.	Катерина	1791	
81.		3.		Мина, брат Василя	1761	Каліка
82.	9.	1.		Василь <i>Марка син</i> Майстренко	1744	Помер 1808 р.
83.			1.	Василя жінка Харитина Сте- панова	1754	
84.		2.		Василя діти: Ярош	1777	
85.		3.		Лук'ян	1783	
86.			2.	Анастасія	1787	
87.			3.	Марія	1793	
88.		4.		Яроша син: Потап	1805	
89.	10.	1.		Яків <i>Василя син</i> Гайструк	1765	
90.			1.	Якова жінка Анастасія Кузь- мина	1769	
91.		2.		Якова брати: Яків	1771	
92.			2.	Якова другого жінка Параска Тимофієва	1776	
93.		3.		Гаврило	1777	
94.	11.	1.		Антон <i>Якимович</i> Бондарчук	1754	
95.			1.	Антонова жінка Васка Юхи- мова	1761	
96.		2.		Антонові діти: Опанас	1779	
97.		3.		Дем'ян	1782	Помер 1804 р.
98.		4.		Євтихій	1793	Помер 1811 р.
99.			2.	Килина	1788	
100.		5.		Антонові брати: Лук'ян	1763	Помер 1811 р.
101.		6.		Іван Якимович	1776	Відданий у рекрути
102.		7.		Опанаса Антонового сина син: Пилип	1808	
103.	12.	1.		Ничипір <i>Корнія син</i> Кравчук	1765	Помер 1811 р.
104.			1.	Ничипорова жінка Домаха Назарова	1763	
105.		2.		Ничипорові діти: Петро	1783	
106.		3.		Оверко	1788	
107.			2.	Палажка	1793	
108.	13.	1.		Іван <i>Семена син</i> Осталецький	1758	Помер 1800 р.
109.			1.	Іванова жінка Зиновія Карпова	1763	
110.		2.		Іванові діти: Захарко	1785	Помер 1813 р.
111.		3.		Михайло	1788	Відданий у рекрути в 1806 р.
112.		4.		Федір	1792	Помер 1800 р.
113.			2.	Федора	1783	
114.		5.		Івана брат: Роман	1762	Помер 1810 р.
115.			3.	Романова жінка Ганна Семе- нова	1766	
116.		6.		Романові діти: Семен	1786	Помер 1805 р.
117.		7.		Павло	1790	Помер 1810 р.
118.			4.	Олена	1788	
119.	14.		1.	Параска <i>Григорова дочка</i> вдова	1755	

120.		1.		Гнат <i>вдови Григорки</i> син	1778	Відданий у рекрути
121.		2.		Гнатові брати: Трохим	1784	У ревізії 1816 р. — Григорчук
122.		3.		Андрій	1788	Заарештований 1807 р.
123.		4.		Тит	1792	У козаках з 1812 р.
124.		5.		Іван	1796	
125.	15.	1.		Іван <i>Ничипора син</i> Опарій	1755	Помер 1809 р.
126.		2.		Івана син: Василь	1787	
127.		3.		Івана брат: Андрій	1765	
128.			1.	Андрієва жінка Дарина Романова	1771	
129.			2.	Івана сестра: Наталія Ничипорова	1755	
130.		4.		Наталії син: Карпо	1788	
131.		5.		Василя Іванового сина син: Василь	1808	
132.		6.		Андрієві діти: Петро	1799	
133.		7.		Степан	1803	
134.		8.		Федір	1807	
135.	16.	1.		Семен <i>Антон</i> син Коденчук	1759	Помер 1813 р.
136.			1.	Семенова жінка: Євдокія Федорова	1765	
137.		2.		Семена діти: Яким	1789	
138.			2.	Дарина	1788	
139.		3.		Спольник ⁶⁸ його Назар <i>Герасима син</i>	1773	
140.			3.	Назарова жінка: Зиновія Антонова	1776	
141.		4.		Назара син: Яків	1803	
142.	17.	1.		Юхим <i>Степана син</i> Баєка	1745	Помер 1816 р.
143.			1.	Юхимова жінка: Марина Захарова	1753	
144.		2.		Юхимові діти: Гнат	1773	
145.			2.	Гнатові жінка: Олена Михайлова	1777	
146.		3.		Семен	1793	
147.			3.	Марина	1783	
148.			4.	Параска	1788	
149.		4.		Гнатові діти: Василь	1802	
150.		5.		Гаврило	1809	
151.	18.	1.		Дмитро <i>Юхима син</i> Голінка	1756	
152.			1.	Дмитра жінка: Зиновія Максимова	1763	
153.		2.		Дмитра син: Наум	1787	Помер 1801 р.
154.		3.		Дмитрові брати: Наум	1765	Помер 1809 р.
155.			2.	Наумова жінка: Мотря Грицькова	1771	
156.		4.		Симон	1779	Відданий у рекрути
157.	19.	1.		Оверко <i>Петра син</i> Цинбалістий	1752	Помер 1807 р.
158.			1.	Оверка жінка: Параска Антонова	1761	
159.		2.		Оверка син: Петро	1779	
160.		3.		Петра син: Микита	1805	
161.		4.		Федір Зезуля	1781	Переведений із с. Козичанки, з-під №38 ревізії

68. Спольник (спільник) — іст. Селянин, що орендував землю зполовини (відав половину врожаю хазяїну).

162.		5.		Федора син: Андрій	1803	
163.	20.	1.		Гаврило <i>Омеяна син Рептух</i>	1750	Помер 1799 р.
164.			1.	Гаврилова жінка: Любов Семенова	1761	
165.		2.		Гаврилові діти: Дмитро	1790	
166.		3.		Федір	1794	
167.			2.	Домаха	1783	
168.		4.		Яків, зять Гаврила	1782	
169.		5.		Якова син: Петро	1802	
170.	21.	1.		Тимко <i>Марка син Ткаченко</i>	1751	Помер 1811 р.
171.			1.	Тимкова жінка: Зиновія Миронова	1757	
172.		2.		Тимкові діти: Іван	1780	
173.		3.		Семен	1791	
174.			2.	Гликерія	1783	
175.			3.	Марина	1787	
176.		4.		Іванові діти: Сильвестр	1798	Рекрут з 1813 р.
177.		5.		Карпо	1802	
178.		6.		Грицько	1806	
179.		7.		Потап	1809	
180.		8.		Семена син: Данило	1809	Помер 1813 р.
181.	22.	1.		Костюк <i>Юхима син</i>	1764	Помер 1809 р.
182.			1.	Костюка жінка: Горпина Тимошева	1767	
183.		2.		Костюка брат: Степан	1761	Помер 1804 р.
184.			2.	Степанова жінка: Федора Василева	1768	
185.		3.		Степана діти: Іван	1789	
186.			3.	Ганна	1785	
187.			4.	Марина	1793	
188.	23.	1.		Яків <i>Степана син Демиденко</i>	1755	Помер 1804 р.
189.			1.	Якова жінка: Оксана Герасимова		
190.		2.		Якова діти: Іван	1790	
191.		3.		Василь	1796	Рекрут з 1811 р.
192.		4.		Федір	1802	
193.		5.		Михайло	1805	
194.			2.	Ганна	1785	
195.			3.	Марія	1793	
196.		6.		Спільник його Карпо <i>Семена син Дашкевич</i>	1743	Втік 1807 р.
197.			4.	Карпова жінка: Параска Архипова	1749	
198.		7.		Карпа діти: Кирило	1777	
199.			5.	Кирилова жінка: Олена Семенова	1779	
200.			6.	Меланка	1887	
201.		8.		Кирилові діти: Степан	1805	
202.		9.		Іван		Помер
203.		10.		Йосип	1808	Помер 1813 р.
204.	24.	1.		Омелько <i>Федора син Литвин</i>	1755	
205.			1.	Омелькова жінка: Василина Іванова	1757	
206.		2.		Омелька брат: Захарко	1765	Помер 1805 р.
207.			2.	Захаркова жінка: Федора Омелянова	1768	
208.		3.		Омелькові діти: Ярмола	1795	
209.		4.		Євдоким	1802	
210.		5.		Володимир	1806	
211.			3.	Марія	1783	

212.			4.	Оксана	1787	
213.			5.	Василина	1792	
214.			6.	Захаркові діти: Маланка	1789	
215.			7.	Палажка	1792	
216.			8.	Уляна	1793	
217.	25.	1.		Данило Опанаса син Ткаченко	1735	Помер 1814 р.
218.			1.	Данилова жінка: Катря Опанасова	1743	
219.		2.		Данилові діти: Андрій	1769	
220.			2.	Андрієва жінка: Тетяна Микитина	1771	
221.			3.	Іван	1781	
222.			4.	Корній	1795	Рекрут з 1811 р.
223.			5.	Максим	1797	
224.			3.	Євдокія	1780	
225.			6.	Андрієві діти: Федір	1803	
226.			7.	Іван	1807	
227.			8.	Іван	1808	
228.	26.	1.		Гаврило Грицька син Цюрочка	1730	Помер 1813 р.
229.			1.	Гаврилова жінка: Пріська Лаврентієва	1743	
230.		2.		Гаврилові діти: Андрій не Андрій, а Іван	1787	
231.			3.	Грицько	1790	
232.			2.	Палажка	1780	
233.			3.	Тетяна	1787	
234.			4.	Гаврила брат: Семен	1752	Помер 1815 р.
235.			4.	Семенова жінка: Уляна Федорова	1761	
236.			5.	Семенові діти: Йосип	1779	
237.			6.	Гордій	1782	
238.			7.	Кіндрат	1785	Відданий у рекрути
239.			8.	Гаврило	1789	
240.			9.	Тарас	1793	Рекрут з 1811 р.
241.			10.	Йосипа син: Оникій	1809	
242.			11.	Гордія син: Яким	1809	Помер 1814 р.
243.	27.	1.		Яків Лук'яна син Середняк	1756	
244.			1.	Якова жінка: Марія Михайлова	1762	
245.			2.	Якова діти: Прохор	1783	
246.			3.	Федір	1784	
247.			2.	Марія	1782	
248.			3.	Горпина	1790	
249.	28.		1.	Мотря Андріївна Василя жінка	1747	
250.		1.		Ї діти: Лаврентій	1771	У ревізії 1816 р. — Лаврентій Василів Лавро
251.			2.	Лаврентія жінка: Мотря Юхимова	1775	
252.			2.	Олексій	1783	Помер 1798 р.
253.			3.	Зять Олексій <i>Якова син</i>	1765	
254.			3.	Олексієва жінка: Уляна Василева	1778	
255.			4.	Олексієві діти: Остап	1802	
256.			5.	Степан	1808	
257.	29.	1.		Павло Якова син Кухар	1755	Помер 1800 р.
258.			1.	Павла жінка: Васка Трохимова	1765	
259.	30.	1.		Степан <i>Яроша син</i>	1741	Помер 1809 р.
260.			1.	Степанова жінка: Гапка Федорова	1746	

261.		2.		Степана брати: Іван, удівець	1755	У ревізії 1816р. — Іван <i>Ярошов Ярош</i>
262.		3.		Павло	1771	
263.		2.		Павлова жінка: Гликерія Іванова	1775	
264.		4.		Федір	1789	
265.		3.		Приська	1779	
266.		4.		Євдокія	1783	
267.		5.		Павлові діти: Грицько	1799	
268.		6.		Кирило	1804	
269.		7.		Левко	1806	
270.	31.	1.		Василь <i>Степана син Мишченко</i>	1745	
271.		1.		Василева жінка: Гапка Яковова	1755	
272.		2.		Зять Грицько <i>Власів Неткаченко</i>	1765	У ревізії 1816 р. — Грицько <i>Григорій Марко</i>
273.		3.		Василя сини: Мусій	1779	Переведений у слободу Яблунівку
274.		2.		Мусія жінка: Палажка Тарасова	1769	
275.		4.		Марко	1794	
276.		5.		Грицька син: Прокіп	1810	Помер 1814 р.
277.	32.	1.		Карпо <i>Андрія син Ткаченко</i>	1739	
278.		1.		Карпа жінка: Єфимія Степанова	1750	
279.		2.		Андрія брат: Павло	1752	
280.		2.		Павла жінка: Ганна Самойлова	1760	
281.		3.		Карпові діти: Дем'ян	1787	Помер 1808 р.
282.		4.		Федір	1790	
283.		5.		Петро	1792	
284.		3.		Марта	1785	
285.		6.		Федір, зять Карпа	1768	У ревізії 1816 р. — Федір <i>Іванів Пузир</i>
286.		4.		Федорова жінка: Мотря Карпова	1775	
287.		7.		Павлові діти: Йосип	1779	
288.		8.		Савка	1792	
289.		5.		Параска	1783	
290.		6.		Приська	1787	
291.		9.		Федора, Карпового зять, діти: Петро	1796	
292.		10.		Сильвестр	1805	
293.		11.		Ілько, зять Павла <i>Ткаченка</i>	1785	
294.		12.		Ілька син: Кіндрат	1806	
295.	33.	1.		Павло <i>Якова син Мишченко</i>	1715	Помер 1800 р.
296.		1.		Павлова жінка: Настя Кузьмина	1726	
297.		2.		Павлові діти: Йосип	1764	
298.		2.		Йосипа жінка: Євдокія Семенова	1768	
299.		3.		Михайло	1769	
300.		3.		Михайла жінка: Євдокія Антонова	1770	
301.		4.		Кулина Павлова покидка	1766	
302.		5.		Йосипа дочка: Палажка	1792	
303.		4.		Дмитро, син Кулини	1786	
304.	34.	1.		Конон <i>Івана син Харуга</i>	1759	Помер 1809 р.
305.		1.		Конона жінка: Палажка Семенова	1760	

306.		2.		Кононові діти: Дмитро	1784	Помер 1804 р.
307.		3.		Іван	1792	
308.		2.		Ганна	1783	
309.		3.		Параска	1787	
310.		4.		Захарко, зять Конона	1782	
311.		5.		Захарка син: Вакула	1804	
312.	35.		1.	Вдова <i>Євдокія Якимова дочка</i> Левчица	1739	
313.		1.		Її діти: Мусій	1770	У ревізії 1816 р. — Мусій <i>Леонтів</i> Зубатчук
314.		2.		Олексій	1776	Відданий у рекрути
315.		3.		Андрій	1779	
316.		4.		Мусієві діти: Терешко	1801	
317.		5.		Іван	1807	
318.		6.		Андрія син: Семен	1809	
319.	36.	1.		Яцько <i>Захарка син</i> Багнюк	1740	Помер 1799 р.
320.			1.	Яцька жінка: Софія Йосипова	1752	
321.		2.		Яцька син: Артем	1759	У ревізії 1816 р. — Глухий. Утік 1815 р.
322.			2.	Артема жінка: Марія Карпова	1765	
323.		3.		Артема діти: Марко	1800	Втік 1812 р.
324.			3.	Параска	1792	
325.		4.		Корній Купа	1781	
326.	37.	1.		Онисько <i>Михайла син</i> Дорошенко	1744	Помер 1809 р.
327.			1.	Ониська жінка: Ірина Павлова	1751	
328.		2.		Ониськові діти: Савка	1767	
329.			2.	Савки жінка: Олена Іванова	1772	
330.		3.		Олексій	1774	
331.		4.		Дмитро	1776	Помер 1797 р.
332.		5.		Назар	1781	Відданий у рекрути
333.		6.		Трохим	1782	Рекрут з 1813 р.
334.			3.	Настасія	1775	
335.			4.	Приська	1778	
336.		7.		Другий Трохим, якого й не було	1807	
337.		8.		Олексія Ониськового сина діти: Дмитро	1801	
338.		9.		Іван	1803	
339.		10.		Кирило	1805	
340.	38.	1.		Грицько <i>Семена син</i> Букет	1731	Помер 1813 р.
341.			1.	Грицькова жінка: Маланка Михайлова	1737	
342.		2.		Грицькові діти: Гнат	1767	
343.			2.	Гнатова жінка: Приська За- харова	1773	
344.		3.		Яків	1772	
345.		4.		Вакула	1777	Рекрут з 1813 р.
346.			3.	Марина	1781	
347.		5.		Гнатові діти: Тарас	1802	
348.		6.		Вакула	1805	
349.	39.	1.		Костюк <i>Михайла син</i> Дядюн	1731	Помер 1814 р.
350.			1.	Костюкова жінка: Федора Сидорова	1737	
351.		2.		Костюкові діти: Гаврило	1761	
352.			2.	Гаврилова жінка: Олена Яковова	1767	
353.		3.		Ярмола	1775	
354.			3.	Ярмолина жінка: Олена Фе- дорова	1776	

355.		4.		Гаврила діти: Гнат	1799	
356.			4.	Марія	1794	
357.		5.		Ярмолині діти: Йосип	1801	
358.		6.		Микита	1803	
359.	40.	1.		Роман <i>Федора син Кучер</i>	1742	Помер 1806 р.
360.			1.	Романова жінка: Євдокія Василева	1753	
361.		2.		Романові діти: Іван	1776	Помер 1808 р.
362.		3.		Кіндрат	1789	Заарештований у 1807 р.
363.			2.	Івга	1774	
364.			3.	Вівдя	1793	
365.	41.	1.		Онисько <i>Карпа син Карпич</i>	1761	
366.			1.	Ониська жінка: Горпина Ро- манова	1770	
367.		2.		Швагир Нестор <i>Семенів Букет</i>	1752	
368.			2.	Жінка Нестора: Олена Кар- пова	1756	
369.		3.		Нестора брат: Нестор	1771	У ревізії 1816 р. – Євстрат
370.			3.	Нестора другого жінка: Ганна Іванова	1771	
371.			4.	Нестора сестра: Наталія Семенова	1765	
372.		4.		Нестора першого діти: Данило	1786	
373.		5.		Яків	1794	
374.			5.	Горпина	1787	
375.			6.	Мотря	1790	
376.		6.		Ониська син: Тит	1810	
377.	42.	1.		Левко <i>Мусія син Нагорний</i>	1732	Помер 1809 р.
378.			1.	Левкова жінка: Євдокія Яковова	1739	
379.		2.		Левкові діти: Йосип	1763	Утік 1812 р.
380.			2.	Йосипова жінка: Устина Андрієва	1769	
381.		3.		Денис	1776	Помер 1807 р.
382.			3.	Дениса жінка: Килина Павлова	1777	
383.			4.	Євдокія	1883	
384.	43.	1.		Антон <i>Петра син Совертока</i>	1731	
385.			1.	Антонова жінка: Оксана Петрова	1740	
386.		2.		Антонові діти: Дмитро	1777	
387.		3.		Микола	1786	
388.			2.	Євдокія	1784	
389.		4.		Антон зять: Левко <i>Іванів Хоружий</i>	1771	
390.			3.	Левкова жінка: Гапка Антонова	1775	
391.		5.		Дмитра син: Іван	1805	
392.		6.		Миколи син: Харитон	1810	
393.	44.	1.		Гнат <i>Тимоша син Форостовець</i>	1759	
394.			1.	Гнатова жінка: Оксана Костю- кова	1765	
395.		2.		Гната діти: Онопрій	1790	
396.			2.	Ганна	1787	
397.			3.	Настасія	1793	
398.		3.		Гнатові брати: Василь	1759	Переведений у с. Козичанку
399.			4.	Василева жінка: Горпина Іванова	1767	
400.		4.		Онопрій	1771	Помер 1809 р.
401.			5.	Онопрія жінка: Мотря Петрова	1772	

402.		5.		Василя син: Степан	1793	Переведений у с. Козичанку
403.		6.		Онопрія син: Іван	1801	
404.	45.	1.		Данило <i>Мартина син Гончар</i>	1743	Помер 1806 р.
405.			1.	Данилова жінка: Параска Данилова	1753	
406.		2.		Данилові діти: Савка	1769	
407.			2.	Савки жінка: Марія Пилипова	1775	
408.		3.		Сидір	1775	
409.			3.	Сидора жінка: Маланка Се- менова	1775	
410.		4.		Петро	1778	Каліка
411.		5.		Савки син: Павло	1801	
412.		6.		Сидора син: Демид	1809	
413.	46.	1.		Остап <i>Кирила син Дрозд</i>	1743	Помер 1800 р.
414.			1.	Остапова жінка: Тетяна Іванова	1759	
415.		2.		Остапа діти: Конон	1793	Помер 1801 р.
416.			2.	Вівдя	1783	
417.			3.	Овдюшка	1785	
418.		3.		Зять Остапа: Іван Кухар	1766	Євстафіїв — у ревізії 1816 р.
419.		4.		Іванові діти: Сильвестр	1801	
420.		5.		Степан	1805	
421.		6.		Ничипір	1809	
422.	47.	1.		Дорофій <i>Андрія син Гузь</i>	1750	Помер 1815 р.
423.			1.	Дорофія жінка: Горпина Фе- дорова	1755	
424.		2.		Дорофія діти: Семен	1789	
425.			2.	Євдокія	1783	
426.			3.	Зиновія	1785	
427.		3.		Спольник його Кіндрат <i>Радька</i> <i>син Рудниченко</i>	1761	
428.			4.	Кіндратова жінка: Ганна Олексієва	1766	
429.		4.		Семена син: Артем	1809	
430.		5.		Кіндрата син: Яків	1805	
431.		6.		Гордій, зять Гузіка	1782	Рекрут з 1813 р.
432.	48.	1.		Іван <i>Трохима син Панюхненко</i>	1753	
433.			1.	Іванова жінка: Настасія Костюкова	1757	
434.		2.		Іванові діти: Назар	1787	
435.		3.		Микола	1789	
436.		4.		Івана брат: Іван	1760	
437.			2.	Іванова жінка: Катерина Лаврінова	1765	
438.		5.		Іванові діти: Ничипір	1787	Рекрут з 1812 р.
439.		6.		Василь	1801	
440.		7.		Дем'ян	1803	Помер 1815 р.
441.		8.		Грицько	1808	
442.			3.	Галка	1791	
443.	49.	1.		Карпо <i>Макара син Заліскі</i>	1759	Помер 1804 р.
444.			1.	Карпа жінка: Марфа Іванова	1757	
445.		2.		Карпа діти: Іван	1788	
446.			2.	Дарина	1785	
447.			3.	Марія	1791	
448.	50.	1.		Федір <i>Пилипа син</i> Коваль (енко)	1763	Втік 1809 року, по- вернувся 1815 р.
449.			1.	Федорова жінка: Ганна Архи- пова	1757	

450.		2.		Федорові брати: Андрій	1771	
451.		3.		Іван	1777	Втік 1809 р.
452.		4.		Петро	1781	
453.			2.	Федорова дочка: Ганна	1789	
454.		5.		Андрієві діти: Олексій	1806	
455.		6.		Наум	1804	
456.		7.		Петра син: Грицько	1808	
457.	51.		1.	Вівдя <i>Тимошева</i> вдова	1753	
458.		1.		Її діти: Павло Марка син Козодуб	1775	
459.			2.	Марина	1779	
460.			3.	Приська	1785	
461.			4.	Маланка	1789	
462.		2.		Павлові діти: Павло	1806	
463.		3.		Пилип	1808	
464.	52.	1.		Степан <i>Данила син</i> Цирульчук	1758	Помер 1807 р.
465.			1.	Степанова жінка: Євдокія Юхимова	1761	
466.		2.		Степана брат: Олексій	1765	
467.			2.	Олексієва жінка: Марія Пе- трова	1768	
468.		3.		Степана діти: Олексій	1805	
469.			3.	Маланка	1779	
470.			4.	Хима	1783	
471.			5.	Марія	1789	
472.		4.		Олексієві діти: Логвин	1793	
473.		5.		Лаврентій	1801	
474.		6.		Кирило	1809	
475.			6.	Мотря	1787	
476.			7.	Марія	1789	
477.			8.	Уляна	1791	
478.	53.	1.		Дмитро <i>Романа син</i> Козодуб	1757	Помер 1812 р.
479.			1.	Дмитрова жінка: Уляна Опа- насова	1759	
480.		2.		Дмитрові брати: Дем'ян	1765	
481.			2.	Дем'янова жінка: Любов Петрова	1767	
482.		3.		Федір	1769	Каліка
483.		4.		Дмитрові діти: Грицько	1785	
484.		5.		Степан	1790	Помер 1797 р.
485.		6.		Степан	1802	
486.			3.	Катерина	1794	
487.		7.		Дем'янові діти: Конон	1803	
488.		8.		Яків	1805	
489.		9.		Василь	1807	
490.		10.		Іван	1809	Помер 1814 р.
491.		11.		Грицька Дмитрового сина діти: Іван	1808	
492.		12.		Лаврентій	1809	Помер 1814 р.
493.	54.	1.		Марко <i>Власа син</i> Мизюка	1753	Помер 1813 р.
494.			1.	Маркова жінка: Євдокія Іванова	1756	
495.		2.		Марка діти: Клим	1781	
496.			2.	Марфа	1787	
497.		3.		Климові діти: Терешко	1807	
498.		4.		Петро	1810	
499.	55.	1.		Терешко <i>Іванович</i> Яценко	1752	
500.			1.	Терешкова жінка: Устина Йосипова	1757	
501.		2.		Терешкові діти: Терешко	1786	Зарештований 1807 р.

502.		3.		Гнат	1788	
503.			2.	Параска	1781	
504.			3.	Харитина	1785	
505.			4.	Марина	1787	
506.		4.		Терешка брат: Кирило	1780	Помер 1815 р.
507.	56.	1.		Семен <i>Ониська син</i> Сопіль	1723	Каліка
508.		2.		Семенові діти: Павло	1765	
509.			1.	Павлова жінка: Зиновія Романова	1766	
510.		3.		Микита	1767	У ревізії 1816 р. — Микита <i>Семенів</i> Онищенко
511.			2.	Микитина жінка: Софія Семенова	1770	
512.		4.		Олексій	1785	
513.		5.		Павла син: Яків	1805	
514.	57.	1.		Іван <i>Федора син</i> Гусак	1753	Помер 1798 р.
515.			1.	Іванова жінка: Євдокія Лаврентієва	1761	
516.		2.		Іванові діти: Яків	1782	
517.		3.		Михайло	1797	
518.			2.	Марія	1787	
519.			3.	Килина	1791	
520.			4.	Марина	1793	
521.		4.		Якова Іванового сина діти: Степан	1807	
522.		5.		Яким	1808	
523.		6.		Племінник Кирило син Панька	1801	
524.	58.	1.		Мусій <i>Грицька син</i> Лобанчук	1771	Помер 1800 р.
525.			1.	Мусія жінка: Тетяна Каленикова	1773	
526.		2.		Мусія син: Грицько	1794	
527.		3.		Мусія брат: Ілля	1779	Помер 1801 р.
528.		4.		Пилип <i>Івана син</i>	1785	Переведений з с. Ко- зичанки, з-під №46, помер 1813 р.
529.	59.	1.		Тарас <i>Данила син</i> Машовець	1737	Помер 1809 р.
530.			1.	Тарасова жінка: Мотря Кирилова	1749	
531.		2.		Тараса брати: Мартин	1739	
532.			2.	Мартінова жінка: Гапка Павлова	1748	
533.		3.		Степан	1769	
534.			3.	Степанова жінка: Марія Якова	1773	
535.		4.		Тарасові діти: Михайло	1778	
536.		5.		Грицько	1787	
537.			4.	Ганна	1782	
538.			5.	Федора	1785	
539.			6.	Марта	1791	
540.		6.		Мартінові діти: Іван	1778	
541.		7.		Ничипір	1786	
542.		8.		Степан	1787	
543.		9.		Мусій	1793	Помер 1803 р.
544.		10.		Федір	1801	
545.			7.	Оксана	1789	
546.		11.		Івана Мартінового сина син: Іосип	1806	
547.		12.		Степана <i>Тарасового сина</i> діти: Марко	1802	
548.		13.		Хома	1801	

549.		14.		Михайла <i>Тарасового сина</i> син: Кузьма	1809	
550.	60.	1.		Кирило <i>Степана син</i> Машовець	1743	Помер 1813 р.
551.			1.	Кирилова жінка: Ірина Федорова	1751	
552.		2.		Кирилові діти: Савка	1778	
553.		3.		Іван	1787	
554.			2.	Олена	1780	
555.			3.	Овдюшка	1782	
556.			4.	Параска	1785	
557.			5.	Варвара	1793	
558.			6.	Братова жінка: вдова Хима <i>Тимофієва</i>	1729	
559.		4.		Її син: Павло <i>Івана син</i> Машовець	1765	Помер 1807 р.
560.			7.	Павлова жінка: Гапка Миколаєва	1768	
561.		5.		Тиміш, брат	1772	
562.			8.	Тимошева жінка: Параска Михайлова	1775	
563.		6.		Зять Максим, <i>син Романа</i>	1760	У ревізії 1816 р. — Перевертень
564.			9.	Максимова жінка: Софія Іванова	1767	
565.		7.		Федір <i>син Максима</i>	1792	
566.			8.	Савки <i>Кирилового сина</i> діти: Яким	1803	
567.		9.		Михайло	1800	
568.		10.		Михайло	1810	Помер 1814 р.
569.		11.		Тимоша син: Трохим	1799	
570.		12.		Максимові діти: Панько	1801	
571.		13.		Логвин	1804	
572.	61.	1.		Степан <i>Марка син</i> Чмир	1736	Помер 1800 р.
573.			1.	Степанова жінка: Параска Романова	1745	
574.		2.		Степанові діти: Павло	1767	
575.			2.	Павлова жінка: Гликерія Кирилова	1768	
576.		3.		Василь	1790	У козаках з 1812 р.
577.			3.	Гапка	1777	
578.			4.	Дарина	1786	
579.			5.	Сестра Павлової жінки: вдова Олена Кирилова	1754	
580.		4.		Брата діти: Грицько	1781	
581.		5.		Микола	1789	У рекрутах з 1813 р.
582.		6.		Пилип	1785	Відданий у рекрути
583.			6.	Марія	1779	
584.			7.	Мотря	1787	
585.		7.		Павла Степанового сина діти: Яків	1804	
586.		8.		Іван	1809	Помер 1812 р.
587.		9.		Грицька син: Іван	1810	Помер 1815 р.
588.	62.		1.	Хвеська <i>Іванова дочка</i> вдова	1741	
589.		1.		Її діти: Василь <i>Якова син</i> Бутенко	1757	
590.			2.	Василева жінка: Мотря Микитина	1763	
591.		2.		Іван	1763	

592.			3.	Іванова жінка: Катерина Григорова	1765	
593.			3.	Данило	1775	
594.			4.	Микита	1785	Відданий у рекрути
595.			5.	Степан	1795	Рекрут з 1812 р.
596.			4.	Маланка	1785	
597.			6.	Василя діти: Іван	1804	
598.			7.	Борис	1806	
599.			5.	Уляна	1791	
600.			8.	Івана син: Гаврило	1807	
601.			9.	Данила син: Ничипір	1807	Помер 1814 р.
602.	63.		1.	Семен <i>Карла син</i> Букет	1735	Помер 1816 р.
603.			1.	Семенова жінка: Софія Миколаєва	1755	
604.			2.	Семенові діти: Степан	1790	
605.			3.	Федір	1792	Рекрут з 1813 р.
606.			2.	Приська	1793	
607.			4.	Семенові брати: Пилип	1755	Помер 1803 р.
608.			3.	Пилипова жінка: Приська Іванова	1765	
609.			5.	Яків	1765	Помер 1813 р.
610.			4.	Якова жінка: Ганна Іванова	1767	
611.			6.	Пилипові діти: Купріян	1796	
612.			7.	Гнат	1801	
613.			5.	Уляна	1791	
614.	64.		1.	Кіндрат <i>Грицька син</i> Чикало	1752	Помер 1809 р.
615.			1.	Кіндратова жінка: Устина Назарова	1755	
616.			2.	Кіндрата брат: Кирило	1763	Помер 1810 р.
617.			2.	Кирила жінка: Ірина Юхимова	1765	
618.			3.	Кіндрата діти: Андрій	1784	
619.			3.	Євдокія	1778	
620.			4.	Гапка	1782	
621.			4.	Андрія син: Іван	1809	
622.	65.		1.	Степан <i>Данила син</i> Цирульчук	1767	Помер 1800 р.
623.			1.	Степанова жінка: Мотря Василева	1769	
624.			2.	Степана брат: Федір	1770	
625.			2.	Федорова жінка: Домнікія Захарова	1771	
626.			3.	Степанові діти: Грицько	1784	Відданий у рекрути
627.			3.	Гапка	1791	
628.			4.	Федора син: Остап	1804	
629.	66.		1.	Ілько <i>Кирила син</i> Дрозд	1731	Помер 1801 р.
630.			1.	Ількова жінка: Мотря Іванова	1739	
631.			2.	Ількові діти: Пилип	1775	
632.			3.	Кирило	1782	
633.			4.	Грицько	1787	Помер 1800 р.
634.			5.	Карпо	1793	У козаках з 1812 р.
635.			2.	Гапка	1772	
636.			3.	Мотря	1786	
637.			4.	Уляна	1791	
638.			6.	Пилипові діти: Іван	1801	
639.			7.	Сак	1807	
640.			8.	Кирила син: Прокіп	1804	
641.	67.		1.	Федір <i>Василя син</i> Здор	1753	
642.			1.	Федорова жінка: Приська Кирилова	1763	
643.			2.	Федорові діти: Кузьма	1784	
644.			3.	Грицько	1788	

645.		4.		Харитон	1791	
646.		5.		Федора брат: Андрій	1766	
647.		6.		Андрія син: Еммануїл	1801	
648.			2.	Федора сестра: вдова Палажка Василева	1749	
649.			3.	Її дочка: Домнікія	1784	
650.	68.	1.		Матвій <i>Миколи син</i> Захарченко	1758	В армії з 1812 року
651.			1.	Матвія жінка: Євдокія Лаврентієва	1761	
652.		2.		Матвія брат: Іван	1765	
653.			2.	Іванова жінка: Гапка Семенова	1766	
654.		3.		Матвія діти: Михайло	1784	
655.			3.	Параска	1786	
656.			4.	Євдокія	1791	
657.		4.		Іванові діти: Никон	1799	
658.		5.		Михайло	1803	
659.			5.	Євдокія	1790	
660.	69.		1.	Оксана <i>Герасимова вдова</i>	1736	
661.		1.		Її діти: Артем	1763	Помер 1808 р.
662.			2.	Артемова жінка: Мотря Ониськова	1765	
663.		2.		Олексій	1770	У ревізії 1816 р. — Олексій <i>Герасимів</i> Тимошенко
664.			3.	Олексієва жінка: Марина Мусієва	1773	
665.		3.		Зять Мирон <i>Дем'янів син</i> Гузік	1767	
666.			4.	Миронова жінка: Мар'яна Герасимова	1770	
667.		4.		Артемові діти: Кузьма	1793	
668.		5.		Іван	1796	
669.			5.	Параска	1791	
670.		6.		Олексієві діти: Савка	1790	
671.		7.		Іван	1793	
672.			6.	Улянка	1791	
673.		8.		Миронові діти: Антон	1807	
674.		9.		Каленик, пасинок ⁶⁹	1800	
675.		10.		Іван, пасинок	1802	
676.		11.		Микита, пасинок	1805	
677.		12.		Олексія син: Олексій	1801	
678.	70.	1.		Іван <i>Петра син</i> Потій	1765	
679.			1.	Іванова жінка: Христина Савина	1768	
680.			2.	Іванова дочка: Мотря	1792	
681.			3.	Іванова сестра: Мотря Петро- ва вдова	1756	
682.	71.	1.		Грицько <i>Трохима син</i> Бриндзак	1725	Помер 1802 р.
683.			1.	Грицькова жінка: Марія Ничи- порова	1737	
684.		2.		Грицька син: Сак	1765	Помер 1806 р.
685.			2.	Сакова жінка: Уляна Карпова	1767	
686.		3.		Сакові діти: Адріан	1793	Помер 1809 р.
687.		4.		Петро	1790	
688.			3.	Марія	1785	
689.		5.		Дмитро, зять Грицькового сина	1776	У ревізії 1816 р. — Ночовський
690.		6.		Дмитрові діти: Антон	1803	
691.		7.		Гнат	1806	Помер 1811 р.

69. Пасинок — син когось з подужжя, іншому не рідний.

692.	72.	1.		Миколай <i>Опанаса син</i> Ткаченко	1745	
693.			1.	Миколая жінка: Ганна Іванова	1752	
694.		2.		Миколая діти: Пилип	1775	
695.		3.		Грицько	1776	Заарештований 1807 р.
696.		4.		Йосип	1786	
697.			2.	Ірина	1778	
698.			3.	Марина	1780	
699.			4.	Уляна	1785	
700.			5.	Уляна	1787	
701.			5.	Пилипа син: Юхим	1808	
702.	73.	1.		Грицько <i>Василя син</i> Івченко	1765	У ревізії 1816 р. — Шаповал
703.			1.	Грицька жінка: Христя Іванова	1772	
704.			2.	Грицька брат: Грицько	1780	Заарештований 1807 р.
705.			3.	Роман <i>Каленика син</i> Колтун	1735	Помер 1798 р.
706.			2.	Романова жінка: Пріська Федорова	1736	
707.			4.	Грицька син: Кіндрат	1804	
708.			5.	Грицька другого син: Нестор	1807	
709.			3.	Романа дочка: Євдокія	1782	
710.			6.	Яків <i>Іванів</i> Михальчук	1791	
711.	74.	1.		Іван <i>Грицька син</i> Дяченко	1739	Помер 1814 р.
712.			1.	Іванова жінка: Гапка Сидорова	1750	
713.			2.	Іванові діти: Кирило	1772	Помер 1806 р.
714.			2.	Кирилова жінка: Палажка Іванова	1775	
715.			3.	Панько	1780	
716.			4.	Симон	1801	
717.			3.	Марина	1787	
718.			4.	Олена	1790	
719.	75.	1.		Федір <i>Юрка син</i> Затовка Тригуба	1742	
720.			1.	Федорова жінка: Пріська Давидова	1751	
721.			2.	Федорові діти: Павло	1793	
722.			3.	Степан, якого і не було	1801	
723.	76.	1.		Степан <i>Василя син</i> Удоденко	1763	
724.			1.	Степанова жінка: Марія Кіндратова	1775	
725.			2.	Степана син: Юхим	1805	
726.			3.	Степана брат: Антон	1772	
727.			2.	Степана сестра: Васса Василева	1785	
728.			4.	Антон син: Андрій	1805	
729.	77.	1.		Корній <i>Прокола син</i> Капран	1747	Помер 1798 р.
730.			1.	Корнієва жінка: Пріська Якова	1753	
731.			2.	Корнієві діти: Грицько	1781	
732.			3.	Корній	1793	
733.			2.	Зиновія	1786	
734.			3.	Ганна	1789	
735.			4.	Настасія	1792	
736.	78.	1.		Василь <i>Уласа син</i> Мизюк	1713	Помер 1798 р.
737.			2.	Василеві діти: Андрій	1769	Помер 1810 р.
738.			1.	Андрієва жінка: Тетяна Семєнова	1773	
739.			3.	Василь	1781	Втік 1796 р.
740.			2.	Одарка	1779	
741.			4.	Андрія син: Степан	1800	

742.	79.	1.		Михайло <i>Тишка син</i> Каліченко	1769	
743.			1.	Михайлова жінка: Параска Василева	1771	
744.		2.		Михайлові брати: Грицько	1780	
745.		3.		Василь	1781	
746.			2.	Михайлова сестра: Одарка	1779	
747.		4.		Михайлові діти: Іван	1787	
748.		5.		Микита	1789	Заарештований 1807 р.
749.		6.		Гнат	1805	
750.		7.		Павло	1807	
751.			3.	Оксана	1793	
752.			4.	Галка	1794	
753.	80.	1.		Михайло <i>Івана син</i> Каран	1757	
754.			1.	Михайлова жінка: Ксенія Федорова	1765	
755.		2.		Михайлові брати: Степан	1765	Помер 1800 р.
756.			2.	Степанова жінка: Степанида Петрова	1769	
757.		3.		Іов	1772	
758.			3.	Йова жінка: Тетянка Матвієва	1778	
759.		4.		Михайлові діти: Данило	1786	
760.		5.		Захарко	1791	Помер 1812 р.
761.		6.		Іван	1810	
762.			4.	Харитина	1794	
763.		7.		Степана син: Тарас	1794	Помер 1796 р.
764.		8.		Йова діти: Тарас	1796	
765.		9.		Михайло	1798	
766.		10.		Андрій	1801	
767.		11.		Данила Михайлового сина син: Іван	1808	
768.	81.	1.		Михайло <i>Данила син</i> Машовець	1711	Помер 1809 р.
769.		2.		Михайлові діти: Василь	1758	
770.			1.	Василева жінка: Євдокія Павло- ва	1762	
771.		3.		Василь	1763	Помер 1814 р.
772.			2.	Василя другого жінка: Васса Захарова	1767	
773.		4.		Мусій	1768	
774.			3.	Мусія жінка: Ганна Ничипорова	1775	
775.			4.	Мотря	1780	
776.		5.		Василя син: Марко	1805	
777.		6.		Мусія син: Козьма	1806	
778.	82.	1.		Пилип <i>Якова син</i> Пилипшук	1705	Помер 1804 р.
779.			1.	Пилипова жінка: Хима Сидо- рова	1750	
780.		2.		Пилипові діти: Мусій	1776	
781.		3.		Давид	1781	Помер 1809 р.
782.		4.		Мусія син: Тарас	1804	Каліка
783.	83.	1.		Опанас <i>Бориса син</i> Царик	1744	
784.			1.	Опанасова жінка: Ганна Панькова	1746	
785.		2.		Опанасові діти: Яків	1779	Помер 1799 р.
786.		3.		Пасинок Трохим	1781	
787.		4.		Левко	1793	Помер 1800 р.
788.		5.		Пасинок Олексій	1797	
789.			2.	Мотря	1791	
790.		6.		Опанаса брат: Федір	1756	
791.			3.	Федора жінка: Ганна Яковова	1768	
792.	84.	1.		Трохим <i>Івана син</i> Могиловець	1722	Помер 1797 р.

793.			1.	Трохима жінка: Марія Філонова	1735	
794.		2.		Трохимові діти: Іван	1761	Помер 1812 р.
795.			2.	Іванова жінка: Любов Іванова	1763	
796.		3.		Степан	1766	
797.			3.	Степанова жінка: Мотря Григорієва	1768	
798.			4.	Мотря Трохимова дочка вдова	1736	
799.		4.		Трохимів зять: не Назар, а Андрій	1754	Втік 1813 р.
800.			5.	Андрієва жінка: Євдокія Трохимова	1756	
801.			6.	Івана дочка: Ганна	1791	
802.		5.		Степана син: Назар	1792	
803.		6.		Андрія діти: Яків	1801	
804.			7.	Ганна	1791	
805.			8.	Мотря	1794	
806.			9.	Мотрі Трохимової дочка: Оксана	1781	
807.	85.	1.		Василь <i>Івана син</i> Могиловець	1725	Помер 1800 р.
808.			1.	Василева жінка: Уляна Гордієва	1731	
809.		2.		Василеві діти: Нестор	1766	
810.			2.	Несторова жінка: Марина Хомова	1767	
811.		3.		Іван	1775	
812.		4.		Карпо	1779	Помер 1811 р.
813.	86.	1.		Савка <i>Яцька син</i> Петрик	1747	Помер 1812 р.
814.			1.	Савки жінка: Марина Іванова	1758	
815.		2.		Савки діти: Назар	1783	
816.		3.		Іван	1786	
817.		4.		Клим	1787	Заарештований 1807 р.
818.		5.		Кирило	1791	Рекрут з 1813 р.
819.		6.		Ничипір	1789	Переведений у с. Вольську
820.		7.		Грицько	1794	
821.			2.	Устина	1791	
822.	87.	1.		Іван <i>Івана син</i> Лукашенко	1754	Помер 1800 р.
823.			1.	Іванова жінка: Ірина Іванова	1765	
824.			2.	Іванова дочка: Федора	1793	
825.	88.	1.		Карпо <i>Степана син</i> Козачок	1758	
826.			1.	Карпа жінка: Марія Андрієва	1761	
827.		2.		Карпа брат: Панько	1765	
828.			2.	Панька жінка: Ірина Лук'янова	1773	
829.			3.	Карпа сестра: Гапка Степанова вдова	1755	
830.		3.		Карпові діти: Іван	1791	
831.		4.		Степан	1794	Помер 1813 р.
832.		5.		Василь	1796	
833.		6.		Павло	1804	
834.			4.	Лисавета	1787	
835.			5.	Параска	1790	
836.		7.		Панька син: Василь	1796	
837.	89.	1.		Петро <i>Михайла син</i> Хоха	1756	У ревізії 1816 р. — Михальчук
838.			1.	Петрова жінка: Наталія Семенова	1761	
839.		2.		Петрові діти: Степан	1783	
840.		3.		Панько	1796	
841.	90.	1.		Павло <i>Степана син</i> Козачок	1753	Помер 1811 р.

842.			1.	Павлова жінка: Тетяна Степано- нова	1755	
843.			2.	Павлові діти: Гапка	1782	
844.			3.	Мотря	1787	
845.			4.	Ганна	1792	
846.	91.	1.		Іван <i>Грицька син</i> Некуй	1713	Помер 1798 р.
847.			1.	Іванова жінка: Оксана Мики- тина	1738	
848.			2.	Іванові діти: Ганна	1775	
849.			3.	Домна	1777	
850.			4.	Маланка	1779	
851.	92.	1.		Яким <i>Костюка син</i> Головченко	1751	
852.			1.	Якімова жінка: Ганна Федо- рова	1757	
853.		2.		Якимові діти: Опанас	1777	
854.		3.		Савка	1781	
855.		4.		Павло	1788	
856.		5.		Савки син: Антон	1810	
857.	93.	1.		Онисько <i>Олексія син</i> Германчук	1759	Помер 1809 р.
858.			1.	Ониська жінка: Параска Андрієва	1761	
859.		2.		Ониська брат: Павло	1765	
860.			2.	Павла жінка: Ірина Степанова	1775	
861.		3.		Ониська син: Кирило	1788	
862.			3.	Павла дочка: Марія	1786	
863.	94.	1.		Гнат <i>Семена син</i> Тиндик	1761	
864.			1.	Гната жінка: Ганна Корнієва	1764	
865.			2.	Гната діти: Васса	1787	
866.			3.	Євдокія	1789	
867.		2.		Гната зять: Андрій Зухарчук	1781	
868.	95.	1.		Веремій <i>Семена син</i> Клименко	1729	Помер 1800 р.
869.			1.	Веремія жінка: Мотря Гераси- мова	1756	
870.		2.		Веремія брат: Супрун	1755	Помер 1810 р.
871.			2.	Супруна жінка: Оксана Іванова	1761	
872.		3.		Веремієві діти: Тиміш	1784	
873.		4.		Гарасим	1791	Помер 1809 р.
874.		5.		Семен	1792	
875.		6.		Євстрат	1800	
876.		7.		Супрунові діти: Гарасим	1788	
877.		8.		Іван	1792	
878.		9.		Павло	1796	
879.		10.		Іван	1806	
880.			3.	Катерина	1780	
881.		11.		Семенові сини: Данило	1759	
882.			4.	Данилова жінка: Христина Григорієва	1765	
883.		12.		Потап	1765	
884.			5.	Потапова жінка: Гапка Тара- сова	1766	
885.		13.		Данилові діти: Іван	1801	
886.		14.		Самсон	1804	
887.		15.		Улас	1810	Помер 1813 р.
888.		16.		Потапа син: Гаврило	1792	
889.		17.		Матвій Бабенко , вітчим Тимоша	1761	Помер 1815 р.
890.		18.		Тимоша Веремієвого сина син: Андрій	1808	
891.	96.	1.		Матвій <i>Бориса син</i> Борисюк	1748	

892.			1.	Матвія жінка: Васса Семенова	1755	
893.		2.		Матвієві діти: Олексій	1784	
894.		3.		Іван	1787	Помер 1809 р.
895.		4.		Трохим	1789	Заарештований 1807 р.
896.		5.		Максим	1801	
897.			2.	Ганна	1790	
898.		6.		Олексія син: Дем'ян	1808	Помер 1814 р.
899.		7.		Іван <i>Федора син Романчук</i>	1760	Втік 1812 р.
900.			1.	Іванова жінка: Єфимія Григорієва	1765	
901.			2.	Іванова дочка: Синклета	1794	
902.		8.		Івана <i>Матвієвого сина</i> діти: Грицько	1801	
903.		9.		Матвій	1806	Каліка
904.	97.	1.		Федір <i>Андрія син Мисюра</i>	1751	
905.			1.	Федора жінка: Приська Семенова	1759	
906.		2.		Федора брат: Семен	1765	Помер 1804 р.
907.			2.	Семенова жінка: Мотря Герасимова	1762	
908.		3.		Федорові діти: Микола	1777	
909.			3.	Миколи жінка: Марія Василева	1779	
910.		4.		Іван	1779	
911.		5.		Максим	1781	
912.		6.		Грицько	1789	Помер 1811 р.
913.		7.		Опанас	1793	
914.			4.	Домнікія	1790	
915.			5.	Семенова дочка: Марія	1793	
916.		8.		Миколи син: Гнат	1804	
917.		9.		Іванові діти: Йван	1806	
918.		10.		Дорофій	1809	
919.		11.		Панько	1810	
920.		12.		Яків Блич	1771	Переведений із с. Пашківки, з-під №11, помер 1812 р.
921.	98.	1.		Корній <i>Андрія син</i>	1716	Помер 1797 р.
922.		2.		Корнія син: Іван	1768	Помер 1813 р. У ревізії 1816 р. — Іван <i>Корнів Деркач</i>
923.			1.	Іванова жінка: Зиновія Яковова	1771	
924.		3.		Іванові діти: Потап	1804	
925.		4.		Микита	1806	
926.			1.	Оксана	1785	
927.	99.	1.		Іван <i>Уласа син Іванченко</i>	1731	Помер 1816 р.
928.			1.	Іванова жінка: Гапка Пархомова	1739	
929.		2.		Іванові діти: Павло	1773	
930.		3.		Степан	1775	
931.		4.		Петро	1799	
932.			2.	Параска	1789	
933.			3.	Федосія	1791	
934.		5.		Павла син: Петро	1806	
935.	100.	1.		Омелько <i>Пархома син Ганчарук</i>	1744	Помер 1796 р.
936.			1.	Омелька жінка: Горпина Степанова	1757	
937.		2.		Омелька син: Улас	1776	Переведений у с. Юрівку
938.		3.		Брат жінки: Каленик Степанів	1771	Відданий у рекрути

939.			2.	Сестра жінки: Олена Степано нова	1786	
940.	101.	1.		Тиміш <i>Петра син Клименко</i>	1733	Помер
941.		2.		Тимошеві діти: Максим	1768	
942.			1.	Максимова жінка: Катерина Іванова	1771	
943.		3.		Гнат	1780	
944.		4.		Аврам	1787	
945.		5.		Максима син: Кирило	1793	
946.		6.		Гнатові діти: Грицько	1806	
947.		7.		Трохим	1809	Помер 1814 р.
948.		8.		Аврамові діти: Кузьма	1808	Помер 1814 р.
949.		9.		Іосип	1809	
950.	102.		1.	Євдокія Іванова дочка Архипиха вдова	1740	
951.		1.		Її діти: Тиміш	1785	Відданий у рекрути
952.			2.	Уляна	1781	
953.	103.	1.		Грицько <i>Семена син Піхур</i>	1767	
954.			1.	Грицькова жінка: Ганна Костянтинова	1769	
955.		2.		Грицькові брати: Дем'ян	1772	Помер 1816 р.
956.			2.	Дем'янова жінка: Мотря Якімова	1775	
957.		3.		Василь	1777	
958.		4.		Кузьма	1783	Заарештований 1807 р.
959.			3.	Грицька сестра: Марія Семенова дочка вдова	1750	
960.		5.		Грицькові діти: Кирило	1795	
961.		6.		Кузьма	1800	
962.		7.		Яким	1806	
963.		8.		Оверко	1807	
964.			4.	Уляна	1793	
965.		9.		Дем'яна син: Омелько	1808	
966.	104.	1.		Онисько <i>Уласа син Іванченко</i>	1725	Помер 1804 р.
967.			1.	Ониська жінка: Ганна Федо рова	1726	
968.		2.		Ониська син: Грицько	1760	
969.		3.		Грицька син: Данило	1789	
970.		4.		Іван Семена син не брат, а зять	1759	Помер 1799 р.
971.			2.	Іванова жінка: Пріська Онись кова	1761	
972.		5.		Іванові діти: Конон	1781	
973.		6.		Грицько	1787	Помер 1802 р.
974.		7.		Ілько	1789	Помер 1814 р.
975.		8.		Юхим	1792	
976.			3.	Ганна	1784	
977.		9.		Грицькові діти: Василь	1806	
978.		10.		Зінько	1807	
979.	105.	1.		Євдокія <i>Гордієва дочка</i> вдова	1735	
980.		1.		Її син: Іосип <i>Мартинів Ячник</i>	1765	Каліка, втік 1815 р.
981.			2.	Іосипа жінка: Катря Леонтієва	1771	
982.		2.		Іосипа сини: Федір	1801	Помер 1814 р.
983.		3.		Антон	1806	Помер 1814 р.
984.		4.		Брат жінки: <i>Сак Левка син</i> Огородник	1771	
985.		5.		Сакові діти: Опанас	1801	
986.		6.		Сак	1807	
987.	106.	1.		Данило <i>Уласа син Іванченко</i>	1725	Помер 1806 р.

988.			1.	Данилова жінка: Євдокія Данилова	1726	
989.			2.	Данила зять: Іван <i>Мартинів</i> Новик	1757	
990.			2.	Іванова жінка: Федора Дани- лова	1764	
991.			3.	Іванові діти: Максим	1801	
992.			4.	Антон	1806	
993.			3.	Палажка	1786	
994.			4.	Пріська	1793	
995.	107.		1.	Мусій <i>Івана син</i> Клименко	1752	
996.			1.	Мусія жінка: Гапка Корнієва	1761	
997.			2.	Мусія брати: Федір	1767	
998.			3.	Роман	1780	
999.			2.	Мусія сестра: Мотря	1786	
1000.			4.	Федора син: Михайло	1803	
1001.	108.		1.	Степан <i>Івана син</i> Білоус Малий	1736	Помер 1801 р.
1002.			1.	Степана жінка: Гапка Дем'янова	1746	
1003.			2.	Степана діти: Степан	1782	Помер 1812 р.
1004.			2.	Марія	1786	
1005.			3.	Братова жінка: Марія <i>Філонова дочка</i>	1744	
1006.			3.	Її син: Іван <i>Андрія син</i> Малий Ткаченко	1777	
1007.			4.	Іванова жінка: Ганна Несто- рова	1778	
1008.			4.	Івана син: Олексій	1803	
1009.	109.		1.	Федір Гордія син Хоменко	1721	Помер 1805 р.
1010.			2.	Федора брат, не син: Йов	1741	Помер 1807 р.
1011.			1.	Йова жінка: Тетяна Данилова	1744	
1012.			3.	Йова діти: Назар	1765	
1013.			2.	Назарова жінка: Марія Леонтієва	1771	
1014.			4.	Кіндрат	1770	
1015.			3.	Кіндратова жінка: Параска Кіндратова	1772	
1016.			4.	Ганна	1779	
1017.			5.	Назарові діти: Федір	1792	
1018.			6.	Онопрій	1802	
1019.			7.	Максим	1806	
1020.			8.	Ничипір	1808	
1021.			9.	Кіндратові діти: Грицько	1807	
1022.			10.	Мартин	1808	
1023.	110.		1.	Мартин <i>Олексія син</i> Германчук	1755	
1024.			1.	Мартінова жінка: Анастасія Кіндратова	1757	
1025.			2.	Мартінові діти: Дмитро	1777	Помер 1808 р.
1026.			3.	Нестор	1780	
1027.			4.	Ничипір	1775	Відданий у рекрути
1028.			5.	Марко	1796	
1029.			2.	Малашка	1787	
1030.			3.	Тетяна	1790	
1031.			4.	Мотря	1792	
1032.	111.		1.	Іван <i>Павла син</i> Роздвятий Ганчар	1759	
1033.			1.	Івана жінка: Катерина Федо- рова	1761	
1034.			2.	Івана дочка: Уляна	1792	
1035.	112.		1.	Клим <i>Грицька син</i> Цюрочка	1732	Помер 1810 р.

1036.			1.	Климова жінка: Катерина Іванова	1751	
1037.			2.	Климові діти: Іван	1783	
1038.			3.	Ярема	1776	Відданий у рекрути 1807 р.
1039.			4.	Олексій	1792	
1040.			2.	Зиновія	1788	
1041.	113.		1.	Іван <i>Петра син</i> М'якишка	1737	Помер 1809 р.
1042.			1.	Іванова жінка: Оксана Корнієва	1750	
1043.			2.	Іванові діти: Микита	1765	
1044.			2.	Микити жінка: Килина Василева	1775	
1045.			3.	Іван	1769	
1046.			3.	Івана жінка: Тетяна Данилова	1777	
1047.			4.	Гапка	1775	
1048.			4.	Микити син: Мусій	1809	
1049.			5.	Івана син: Федот	1800	
1050.	114.		1.	Марко <i>Тимоша син</i> Форостовець	1739	Переведений у дер. Соснівку
1051.			1.	Маркова жінка: Марія Іванова	1747	
1052.			2.	Маркові діти: не Іван, а Яків	1777	Помер 1814 р.
1053.			3.	Микита	1783	Помер у Криму
1054.			2.	Палажка	1779	
1055.			3.	Параска	1781	
1056.			4.	Марина	1789	
1057.			4.	Якова діти: Сидір	1803	
1058.			5.	Іван	1806	
1059.	115.		1.	Степан <i>Петра син</i> Совертока	1753	
1060.			1.	Степана жінка: Мотря Федо- рова	1759	
1061.			2.	Степанові діти: Семен	1783	У ревізії 1816 р. — Березовий
1062.			3.	Іван	1796	
1063.			4.	Тарас	1808	
1064.			2.	Дарина	1786	
1065.			3.	Олександра	1789	
1066.			5.	Семена син: Василь	1810	
1067.	116.		1.	Іван <i>Ничипора син</i> Мисюра	1739	Помер 1801 р.
1068.			1.	Івана жінка: Тетяна Семенова	1752	
1069.			2.	Івана дочка: Тетяна	1777	
1070.			2.	Івана брат: Петро	1750	Помер 1803 р.
1071.			3.	Петрова жінка: Параска Антонова	1754	
1072.			3.	Петрові діти: Корній	1778	
1073.			4.	Тарас	1801	
1074.			4.	Приська	1781	
1075.			5.	Марина	1786	
1076.			6.	Параска	1789	
1077.			5.	Корнія син: Семен	1805	
1078.	117.		1.	Микита <i>Мусія син</i> Кучер	1758	
1079.			1.	Микити жінка: Марина Кири- лова	1756	
1080.			2.	Микити діти: Грицько	1793	Помер 1796 р.
1081.			2.	Тетяна	1791	
1082.			3.	Ганна	1793	
1083.	118.		1.	Антон <i>Максима син</i> Могиловець	1761	
1084.			1.	Антонова жінка: Настасія Сакова	1765	
1085.			2.	Антонові діти: Грицько	1788	

1086.		3.		Мартин	1791	
1087.			2.	Маланка	1789	
1088.			3.	Тетянка	1794	
1089.		4.		Наум	1796	
1090.		5.		Антонів брат: Павло	1775	
1091.			4.	Антонові сестри: Мотря	1783	
1092.			5.	Тетяна	1786	
1093.		6.		Максима пасинок: Василь	1772	У с. Хомутці
1094.	119.	1.		Андрій Жолтковський	1735	Помер 1807 р.
1095.			1.	Андрія жінка: Анастасія Лукина	1739	
1096.			2.	Андрія дочка: Тереза	1778	

Селяни, які не мають дворів:

№ з/п	№ у сім'ї	Мешканці	Рік народження	Примітка
1.	1.	Дем'ян <i>Панька син</i> Бутенко	1748	Помер 1798 р.
2.	2.	Дем'яна жінка: Федора Прокопова	1756	
3.	1.	Ничипір <i>Якова син</i> Поліщук	1752	Помер 1811 р.
4.	2.	Ничипора жінка: Приська Артемова	1762	
5.	3.	Ничипора діти: Пилип	1787	Відданий у рекрути
6.	4.	Устина	1791	
7.	1.	Йов <i>Іванів син</i> Поліщук	1782	Втік 1796 р.
8.	2.	Йова сестра: Євдокія Іванова	1776	
9.	1.	Василь <i>Івана син</i> Морщій	1737	Втік 1813 р.
10.	2.	Василева жінка: Оксана Юхимова	1751	
11.	3.	Василя діти: Іван	1783	Помер 1798 р.
12.	4.	Олена	1791	
13.	1.	Мартин <i>Гаврила син</i> Дудар	1735	Помер 1799 р.
14.	2.	Маринова жінка: Лукія Онисимова	1745	
15.	1.	Степан <i>Левка син</i> Мельник	1775	Служить за парубка у мельника в Соснівці

Селяни, приписані до ревізії 1800 року:

№ з/п	№ сім'ї	№ у сім'ї	Мешканці	Рік народження	Примітка
1.	1.	1.	Кіндрат <i>Івана син</i> Юрченко	1775	
2.	2.	1.	Яким <i>Івана син</i> Паламар	1755	Помер 1809 р.
3.		2.	Якіма син: Яків	1790	
4.		3.	Якова син: Яким	1809	Помер 1815 р.
5.		4.	Василь <i>Захарка син</i>	1782	
6.		5.	Василя син: Дорофій	1810	
7.	3.	1.	Іван <i>Олексія син</i> Горошко	1779	У ревізії 1816 р. — Форись
8.		2.	Івана син: Яким	1801	
9.	4.	1.	Демид Давидчук	1781	
10.		2.	Демидові сини: Мусій	1800	
11.		3.	Самійло	1802	
12.		4.	Семен	1809	
13.		5.	Брат Деміда: Василь		Втік 1810 р.
14.	5.	1.	Миколай <i>Лисий Ткачик</i> , зять Могилівця	1751	
15.		2.	Миколая діти: Артем	1797	
16.		3.	Іван	1801	
17.		4.	Опанас	1807	
18.	6.	1.	Федот Гарасимчук	1781	
19.		2.	Його син: Кіндрат	1810	
20.		3.	Іван Гарасимчук	1791	
21.	7.	1.	Панько Панюхненко	1781	

22.	8.	1.	Гнат Хулап	1742	
23.		2.	Гнатові діти: Федот	1781	
24.		3.	Петро	1787	
25.		4.	Федотові діти: Іван	1803	
26.		5.	Никон	1810	
27.	9.	1.	Йосип Лубенський Мельник	1771	
28.	10.	1.	Василь <i>Демка син</i> Дрозда	1789	Переведений з дер. Ястребної, з-під №2, помер 1813 р.
29.	11.	1.	Кирило Лукашов	1784	У ревізії 1816 р. — Кирило <i>Григорів</i> Лукаш
30.		2.	Ярема Лукашов	1787	
31.		3.	Кирила син: Онопрій	1808	
32.	12.	1.	Іван Безносіюк	1787	
33.	13.	1.	Гнат Коник	1757	
34.		2.	Гнатові діти: Микита		Втік 1809 р.
35.		3.	Федот	1802	
36.	14.	1.	Прокіп, брат Йосипихи Цюрочинчихи	1771	Помер 1811 р.
37.	15.	1.	Іван Майстренчук	1796	Помер 1815 р.
38.	16.	1.	Йосип Полозючок	1796	
39.	17.	1.	Василь <i>Андріїв</i> Ткаченко	1756	Каліка, втік 1814 р.

Згідно з Ревізією 1795 року, в Грузькій жили шляхтичі Олексій *Матвія син* **Станькевич**, 23 роки, одружений з Оленою Федора дочкою, 22 роки; Варфоломій *Францишка син* **Грудзінський**, 7 років (до 1816-го одружився з Марією Михайла дочкою, на три роки молодшою); Гаврило **Бельський** (1816-го вже покійний, у ревізії значиться його син Вікентій 14 років). До 1816 року в Грузьку з Ясногородки переїхав шляхтич Войцех *Антонія син* **Серватович**, 39 років, з дружиною Катериною *Василя Петровського дочкою*, 37 років та сином Гаврилом, 8 років⁷⁰. До 1820 року тут оселилися шляхтичі Варфоломій **Войналович**, **Грабовський**, **Тадеуш**, Катерина **Блонська**, селяни **Виганяйленко**, **Кисіль**, **Костюченко**, **Корнійчук**, **Лещенко**, **Набережний**, **Оверчук**, **Раченко**, **Самотуга**⁷¹.

У XIX ст. кожен суспільний стан мав чітко визначені законом права і обов'язки, а тому клірові відомості поділяли православних парафіян саме за становою ознакою. Тривалий час абсолютну більшість мирян місцевого храму становили місцеві селяни. Ця обставина зумовила низку особливостей церковного життя. Зокрема у Грузькій, як і в більшості сільських парафій Київщини, літургії розпочиналися рано (переважно о сьомій годині ранку), оскільки селяни і в неділі та свята не полишали найнеобхідніших турбот щодо догляду за худобою.

Крім того, місцеві священики передплачували єпархіальний часопис — «Руководство для сільських пастырей», який на офіційному рівні давав батюшкам настанови щодо того матеріалу, який бажано подавати мирянам і в проповідях, і в бесідах. Тут було вміщено цілу енциклопедію знань, потрібних селянам у їхньому побуті, — інформацію про те, як раціонально вести господарство, боротися зі шкідниками, відрізнити справжні гроші від фальшивих, уникнути промокання ніг, надати першу медичну допомогу, правильно використовувати новий японський цемент і т. ін. Якщо врахувати, що в дореформену епоху священики нерідко були

70. ДАКО. — Ф.280. — Оп. 2. — Спр. 334. — Арк. 68–70

71. ЦДАК України. — Ф. 127. — Оп. 1012. — Спр. 1340, 1354, 1365, 1379, 1394, 1408

чи не єдиними письменними людьми на селі, то саме до батюшок йшли селяни по пораду з будь-якого питання.

Абсолютну більшість мирян Свято-Михайлівської церкви села Грузької становили селяни. Проте загалом населення цієї парафії належало до різних соціальних верств і мало неоднаковий правовий статус. Клірові відомості за різні роки зазначають такий становий поділ місцевого населення:

1864 рік

Грузька

духовенства	13 осіб
міщан	21 особа
військових	117 осіб
селян	1305 осіб

Весела Слобода

військових	23 особи
селян	321 особа

1917 рік

Грузька та Весела Слобода

духовенства	14 осіб
дворян	7 осіб
міщан	10 осіб
селян	4490 осіб

Ця статистика стосується лише православного населення. Втім, мешкали на території Михайлівської парафії й іновірці. Так, 1917 року в обох селах парафії проживало 16 євреїв-юдеїв, 14 католиків, 21 штундист⁷².

Помітно, що населення Грузької та Веселої Слободи зростало. Цьому сприяло те, що в тогочасних селах проживало чимало таких родин, які зараз називають багатодітними. Рідко яка сім'я мала двоє нащадків — як правило, в сім'ях виховувалося по троє — шестеро дітей. Народжували місцеві мами і по 10 — 15 нащадків, але деякі із них помирали ще немовлятами. Після народження кожному нашому предкові давали ім'я відповідно до церковного календаря. Саме тому в тогочасних селах можна було почути чимало таких імен, яких сучасним дітям майже не дають, — Овсій, Демид, Марко, Йосип, Параска, Домна, Палажка, Мотря та інші. Ця відповідність церковному календареві стала і причиною того, що в багатьох родинах виховувалося по дві Марії чи по двоє Іванів.

Свої особливості мало і вінчання. У той час РАЦСів не існувало, а тому церковно-шлюбна документація мала юридичну силу і визнавалася як офіційна. Священики в законодавчому порядку мали стежити за тим, щоб не вінчалися родичі, куми; не укладалися четвертих за рахунком шлюбів і т. ін. Якщо такі випадки траплялися, то пастир відповідав і перед церквою, і перед державою.

У більшості випадків укладання шлюбів у грузецькій церкві чоловіки були на кілька років старшими від своїх дружин. Однак коли вдруге вступали до шлюбу

⁷² Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1316. — Арк. 32

вдови чи вдівці, то така різниця могла бути досить суттєвою, сягаючи 10 — 20 років. Наших предків можна зрозуміти — в тогочасних великих господарствах (кожен сам собі вирощував хліб і т. ін.) було дуже важко обходитися силами неповної сім'ї.

У церковній документації фіксували не тільки радісні, а й сумні події з життя місцевих мешканців — смерть парафіян. Особливістю тогочасної смертності було те, що близько половини покійників становили діти до 5 років. Майстри XIX століття половину трун завжди виготовляли маленькими.

Кількість померлих значно збільшувалася в часи епідемій — холери, дифтериту та інших захворювань, які інколи накочувалися на село. Траплялися скорботні дні, коли в похоронних процесіях відносили на цвинтар по 5—10 жертв холери. Грузецькі священники мали цілу бібліотеку медичної літератури і, згідно з державними та церковними розпорядженнями, повинні були обов'язково пояснювати парафіянам способи профілактики та лікування епідемічних захворювань. Так пастирі XIX ст. зцілювали не лише душу, а й плоть православних мирян села Грузької.

ЦЕРКОВНА ШКОЛА СЕЛА ГРУЗЬКОЇ

У часи існування кріпацтва (до 1861 р.) парафіяльні школи на Київщині були вельми рідкісним явищем. Ті батьки, які хотіли навчити своїх дітей грамоти, переважно робили це приватно, в місцевого дяка, псаломщика чи (рідше) у священника. Причини такого становища були об'єктивними — дорослі безоплатно працювали на панщині, а діти в цей час змушені були доглядати домашнє господарство. Крім того, письменність мало змінювала життя кріпака — він все одно залишався власністю поміщика, яку останній міг продати, подарувати, програти в карти чи помінати на породистого пса. Вчитися грамоти доводилося довго, а застосовувати набуті навички — рідко. Та й хто б фінансував навчання — школі ж потрібне опалення, підручники, приладдя, оплата праці вчителя. З огляду на це поміщики не особливо переймалися освітою кріпаків. Якщо навіть дяк чи батюшка збирали дітей для навчання, то до школи нерідко прибували поміщицькі економи і виганяли учнів допомагати батькам. “А навіщо їх учити? Краще ж, як мужик дурний!” — відверто заявив один із підпанків священникові Петрові Лебединцеву на прийомі у Владислава Браницького. Але отець Петро Лебединцев — настоятель Преображенського храму в м. Біла Церква — був іншої думки. Саме він був “винуватцем” того, що Білоцерківщина стала епіцентром відродження церковнопарафіяльної освіти у всій Російській імперії. В 60-х рр. XIX ст. вся преса неозорої Росії писала про почин о. Петра у нашому краї. Але про все по порядку.

Коли стало зрозуміло, що кріпацтво доживає останні роки, білоцерківський священник, придбавши на церковні кошти підручники і позичивши в гімназії столи та лави, оголосив у церкві про майбутнє відкриття першої школи для селянських дітей. У той час Біла Церква була містечком, а не містом, а тому її мешканцями були переважно селяни, а не міщани. Уперше школа відчинила двері перед учнями в день пам'яті великомучениці Катерини — 24 листопада 1859 р. (за старим стилем). Уперті чутки про майбутнє скасування кріпацтва і красномовство о. Петра змушували білоцерківців замислитися над майбутнім своїх вільних дітей — адже після 1861 р. вчорашні кріпаки могли здобувати вищу освіту, вступати на державну чи військову службу тощо.

Незабаром у першій школі стало тісно від півсотні учнів, а на початку 1860 р. в Білій Церкві була вже не одна, а чотири школи — о. Петро виявився здібним організатором. Вдалося йому розв'язати проблему матеріального забезпечення освіти. Спочатку він вчинив вельми оригінально — вмовив батьків своїх школярів додавати по 20 копійок на кожному відрі горілки, придбаному ними в шинку, що становило до 500 крб. на рік. Але ставити шкільну справу в залежність від алкогольних запитів було не зовсім етично, і в подальшому білоцерківський пастир вирішив піти іншим шляхом. Так, за підтримки баронеси С. В. Ікскуль та графині Я. Браницької він влаштував благодійний вечір, на який зібралася вся еліта містечка. Серед польської аристократії знайшлися і такі, котрим була не до впадоби мета вечора. Напевне, саме їхні інтриги стали причиною певних неприємностей — на початку бенкету вдав із себе хворого перший скрипаль, десь

поділися ноти. У справу втрутився становий пристав, який поставив музиканта перед нехитрим вибором: або він гратиме і додатково отримає 10 крб., або його відшмагають у поліцейському відділку “за образу товариства”. Скрипаль миттєво одужав, а містечкова аристократія збрала 125 крб. на потреби шкіл.

Білоцерківський приклад парафіяльної освіти мав далекосяжні наслідки. Отець Петро повідомив про свій досвід Київського митрополита, і той став вимагати від священників Київщини відкривати церковні школи. 1862 р. в Київській митрополії було 1335 шкіл, а за рік — 1370. Тепер уже важко уявити, що зовсім недавно парафіяльні школи в нашому краї були рідкісним явищем. Генерал-губернатор повідомив про схвальний білоцерківський приклад до Петербурга та архієреїв Російської імперії, і шкільний рух поширився по всій величезній державі. Наставники церковних шкіл 1/6 частини суші ще довго з вдячністю згадували білоцерківського пастиря о. Петра Лебединцева.

Не обминув розквіт парафіяльної освіти і Грузької.

Щодо появи першої парафіяльної школи в с. Грузькій документи подають вельми суперечливі відомості. У клірових літописах зустрічаємо кілька дат появи церковнопарафіяльної школи в селі — 1853, 1857, 1859, 1867 та 1868 роки. Власне, всі вони можуть бути реальними. Перші з них стосуються епохи існування кріпацтва, коли деякі священники пробували відкривати школи, проте це були школи-одноденки, які довго не існували. У часи кріпацтва гострої потреби в освіті селяни не відчували і нерідко розглядали навчання як додаток до панщини. Тому в 1853 та 1857 роках тут могли з’являтися саме такі школи.

Але напередодні скасування кріпацтва школи стали стабільнішими, хоча й тут були винятки. В одній із клірових відомостей, датованій 1860 роком, знаходимо ширшу інформацію про заснування такої школи: “В селе Грузькой школа для крестьянских детей открыта в 1859 году 1 декабря. Обучаются в ней 20 душ мужского пола, каковые за отсутствием нарочито устроенного дома помещаются в доме просфорни”⁷³.

Засновником цієї школи був священник-фронтовик о. Григорій Васильович Ільницький, про якого йшлося вище. Йому допомагав селянин з містечка Бишева Сава Котляренко, а гостинною “просфорнею”, в будинку якої перебувала школа, виявилася Дарина Миколаївна Вишисевичева. Допомогали школі дяк Олександр Дмитрович Крижановський та паламар Олексій Барабаш. Мешканці села спеціально наймали вчителя Миколу Вдовиченка, якому громада платила 24 рублі на рік. А загалом на утримання школи сільська громада виділяла щороку 30 рублів.

Ця школа функціонувала кілька років. Згодом її діяльність було відроджено 1867-го — саме ця дата найчастіше згадується в документах. Наставником цієї школи став священник о. Яків Волков, якому допомагав забезпечувати навчально-виховний процес світський педагог Кіндратій Когодовський. Громада щороку платила педагогові 36 крб. і надавала шість корців хліба. Навчалися у школі лише хлопчики.

Згодом (з 1875 р.) парафією та школою став завідувати священник о. Митрофан Михайлович Слюзинський. Цей пастир мав досвід педагогічної роботи — до

73. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1429. — Арх. 25

прийняття сану він працював викладачем у Києво-Софійському духовному училищі. Накопичений досвід священник не без успіху реалізовував у школі. В усякому разі, документи стверджують, що в цей час зростає кількість учнів — станом на 1875 р. навчалось вже 36 хлопчиків та дев'ятеро дівчаток⁷⁴. Священикові допомагав світський учитель — Михайло Торгушков.

На такому і вищому рівнях підтримувалася кількість учнів і за наступного наставника парафіяльної школи — о. Андрія Остаповича Василевського, який керував школою з 1880-го до 1887 року⁷⁵. Оплата праці вчителя в цей час становила шість карбованців на місяць, і стосувалося це лише холодних навчальних місяців.

Захарій Іванович Левитський — наступний священник і наставник школи — мав великий педагогічний досвід. Ще до прийняття сану кілька років працював викладачем в Уманському духовному училищі. Його зразкові уроки привернули увагу архієрея, і молодого педагога було рукопокладено у священники. З 1882 до 1887 року очолював парафію у Пришивальні, де 1884 року відновив школу. Після перебування в Грузькій його перевели до с. Храпачів⁷⁶. Священикові в Грузькій допомагав світський учитель — Іван Прокопович Сердюк.

З 1890 до 1897 року наставником школи став о. Михаїл Оксентійович Стельмашенко. Він, на відміну від більшості тогочасних пастирів, походив зі звичайної селянської родини, проте був випускником Київської духовної семінарії. Спочатку майбутній священник вирішив спробувати свої сили на педагогічній ниві і три роки працював учителем на Черкащині⁷⁷. Результати впровадження педагогічного досвіду не змусили себе довго чекати — на 1893 р. у школі с. Грузької навчалось 98 хлопчиків, а з ними — лише четверо дівчаток.

З 1897 до 1913 року школою відав настоятель Михайлівського храму о. Іоан Васильович Ковальський. Він також починав свій трудовий шлях шкільним учителем. А в Грузькій за старанність у парафії та школі його було нагороджено набедреником⁷⁸. За його настоятельства на 1900 р. навчалось 128 хлопчиків та 8 дівчаток — школа була однією з найбільших на території нинішньої Макарівщини.

Останнім дореволюційним наставником школи с. Грузької був о. Володимир Ничипорович Діаковський, призначений за рік до початку Першої світової війни — 1913 р. Сюди він прибув уже досвідченим пастирем вельми поважного віку і привіз чимало власних нагород та відзнак. Однак реалізувати свій досвід він не встиг — завадила війна та більшовицький переворот. Втім, навіть революційного 1917 року в керованій ним школі навчалось 176 хлопчиків та 100 дівчат⁷⁹. Очевидно, до Грузької ще не дійшли новини про зміну влади.

Попри те, що кількість охочих до навчання дітей постійно збільшувалася, місцева школа протягом десятиліть свого існування так і не мала окремого приміщення — розташовувалася в орендованій селянами громадській споруді. Саме миряни забезпечували школу і в матеріальному плані — про державне забезпечення школи в документах інформації немає.

74. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1449. — Арк. 32

75. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1172. — Арк. 125—126

76. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 372. — Арк. 291

77. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1178. — Арк. 103

78. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1183. — Арк. 105—107

79. Там само. — Ф. 127. — Оп. 1011. — Спр. 1316. — Арк. 27—28

ГРУЗЕЦЬКІ КРИНИЧКИ

*Хрест біля кринички
в урочищі Пилипонському
Фото Євгена Букета, 2000 р.*

*Цілюще джерело
Фото Василя Букета, 2000 р.*

Біля Сиївки, що тече з села через Козичанку в Ірпінь, на кордоні між Грузькою та Козичанкою в урочищі Пилипонському з грузецького боку розташоване джерело, з якого б'є кристалево чиста мінеральна вода. Люди давно відчули смак і цілющі властивості води і збудували там копанку. Одного разу в копанці з'явився образ Божої Матері, і зрозуміли люди, що місце це Богом обране, що повинна тут бути свята криничка. Зібралися чоловіки та зробили цямрини дубові, і стали тут воду брати на всі великі православні свята.

Коли спробував цю воду пан Михайло Бетулінський, то одразу звелів поставити тут хрест позолочений і капличку, щоб люди могли відпочити і водою посмакувати.

У кінці XIX століття криничку біля каплички освятив єпископ. Відтоді на дев'яту й десяту неділі після Пасхи і в інші великі свята ходили до кринички люди на молитву.

“Процесія йшла від церкви через все село до кринички на чолі з попом, попереду несли хоругви, півчі співали. Біля кринички читали молитву, щоб дощ пішов, і він незабаром справді починався! Люди казали, що піп перед тим, як іти до кринички, обов'язково дивився на барометр...”

Поміщицька родина постійно дглядала за криничкою. Над хрестом у каплиці висів вишитий рушник, місце було обгороджене і його охороняв сторож. Біля кринички посадили молодий сад.

Ікону Богородиці у воді Пилипонської криниці бачили ще кілька разів по тому. Грузчанці кажуть, що востаннє

*Обласний семінар біля кринички
Фото Василя Букета, 31 липня 2001 р.*

вона з'явилася 1986 року, в переддень Чорнобильської катастрофи. Тож недарма лікувальне джерело "Криничка" в урочищі Пилипонському входить до числа природно-історичних святинь Київщини і потребує заповідання.

Грузька з давніх-давен славилася смачною водою. До революції в селі було кілька криниць із цілющою водою, за якими доглядали поміщики. Одна розташовувалася за Петрівським хутором, мала назву Божої кринички. Вважали, що її вода лікувала хвороби шлунка. Друга — між Юрковицею та Старою Новоселицею, лікувала алергії, третя, описана вище, була в урочищі Пилипонському. Її вода найліпше виводила камені з нирок. Також на території колгоспу імені Фрунзе (нині — підсобне господарство "Гвардія") деякий час зберігалися ще три панські криниці з липовими цямринами.

Відомими серед грузчанців були кілька криниць із надзвичайно смачною водою, які були на хуторах біля Змієвого валу, а саме: Назарова, Фохова, Козлова та криничка в Кондрацькому.

Після того, як 1917 року Мольські виїхали з Грузької, за їхніми криницями вже ніхто не доглядав, хрест з Пилипонського забрали, капличка згнила, садок вирубили на дрова. Хоча люди продовжували пити з джерела воду і їм подобався її смак. Доки в Грузькій діяла церква, люди ще ходили до неї, потім і її забули.

Цікаво, що наприкінці 30-х років XX століття директор Грузецької десятирічки Абрам Самсонович Нюренберг хотів відкрити на базі школи пансіонат, у якому лікували б цілющою джерельною водою.

У 70-х роках XX століття робітники, що робили бруковану дорогу на Бишів, спробували воду з кринички у Кондрацькому. Незабаром вони оббили її дошками, зробили корбу й грибок. Але через місяць після завершення будівництва дороги якісь вандали зруйнували цю криницю.

Та грузецькі джерела не забули. Є в Грузькому люди, яким була не байдужа їхня святість. 1989 року зібралися вони біля старої кринички в Пилипонському і вирішили доглядати її. Відтоді Володимир Артеменко, Василь Букет, Петро Міщенко, Віктор Свертока, Леонід Петрик та інші постійно доглядали криничку, очищали її, стежили за чистотою місцевості навколо. 1999 року вони встановили біля джерела дерев'яний хрест роботи майстра обробки дерева з села Комарівки Стефана Григоровича Борука як знак поваги до цього чудового місця і людей, які ще до революції помітили цілющі властивості води і збудували капличку. 2000-го місцевість біля джерела ще покращала. Над криничкою було збудовано накриття, старі цямрини замінили новими, на хресті з'явилися ікони⁸⁰. Джерелом нині опікується релігійна громада Михайлівської церкви с. Грузького.

80. Букет Є. Грузецькі кринички // Агнець. — 2008. — №2. — С. 62—63.

СПРАВЖНЯ ВІРА ДОЛАЄ ВСІ ЛИХОЛІТТЯ

70 років державного атеїзму, бездуховності, геноциду тяжко скалічили український народ, спотворили його прадавні життєві орієнтири, мову, традиції. Потрібні десятиліття для того, щоб відновити втрачені духовні містки між минулими, нинішніми і майбутніми поколіннями. Яких колосальних зусиль потребує сьогодні відродження лише однієї традиції, яка побутувала в Грузькій на початку ХХ століття, — поминати в святцях сім колін роду.

Оповідючи про православне життя села Грузького, не можна оминати увагою просвітницьку діяльність людей, які справою свого життя обрали донесення колишніх обрядів і звичаїв до новітніх часів. Ризикуючи добробутом родин, а подекуди навіть власним життям, незважаючи на постійні знущання, вони у темні часи “влади рад” таємно відзначали релігійні свята, освячували новобудови, хрестили дітей, відспівували померлих. Для багатьох у Грузькому їхні імена й донині — символ духовності, жертвовності і людяності.

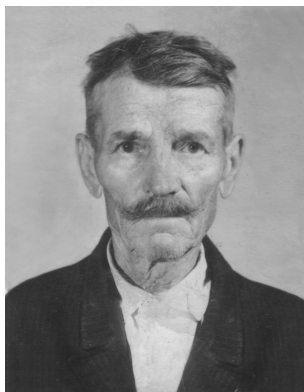
Ідеться про гурт людей, знаних у селі як “півчі”. Насправді цим словом грузчанці об’єднали не лише учасників колишнього церковного хору, а й багатьох інших членів релігійної громади, які від 1971 до 1992 року опікувалися духовністю рідного села.

Першим церковним старостою за о. Гавриїла Грищенка був Омелян Дяченко, потім — Сенкліта Власівна Машовець. Дияконом після війни служив Пилип Панюхно. Церковним хором керував спочатку Тиміш із Козичанки, потім — Йосип Назарчук.

З 1955 року дияконом при грузецькій церкві був Федір Степанович Дрозденко (1912 — 03.07.1983). Його дружину Христю виховував о. Петро Литвин, тож сім’я

*Федір Степанович
Дрозденко*

*Ілько Оверкович
Односум*

*Наталія Семенівна
Ткаченко*

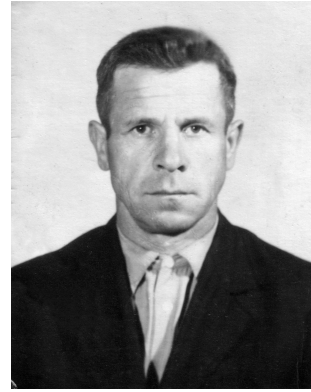
*Марія Іванівна
Дяченко*

*Елизавета Ільківна
Свертока*

*Ніна Максимівна
Колоша*

*Василь Макарівч
Петрусенко*

була дуже релігійною. Після закриття церкви і до останніх днів Федір Дрозденко очолював "півчу" і відспівував покійників у власному будинку. Після нього "півчою" керували Тетяна Кузьмівна Кухар (15.06.1921—16.09.1994), Ілько Оверкович Односум (1892—08.1986) і Марія Іванівна Дяченко (нар. 15.03.1925).

У "півчих", окрім названих керівників, були: Катерина Голубовська, Єлизавета Новик, Олексій Гаврилович Місюра, Віра Тихонівна Опар'єнко, Марія Володимирівна Машовець, Катерина Миколаївна Машовець, Одарка Онопріївна Піхур, Надія Григорівна Моголівець, Раїса Гаврилівна Цируль, Марина Леонідівна Дядюк, Марія Йосипівна Новик, Марія Степанівна Колоша, Ніна Максимівна Колоша (1.11.1929—20.05.2007), Ганна Тимошенко, Віра Адамівна Свертока, Наталія Семенівна Ткаченко, Єлизавета Ільківна Свертока, Василь Макарівч Петрусенко.

Освятчували нові будинки 1986 року Тетяна Степанівна Березова (1904—07.1987), Ганна Бабенко, Ілько Оверкович Односум, Іван Колоша, Марія Колоша.

Ми намагалися перелічити усіх "півчих", які в різні часи долучалися до гурту. Просимо зважити на ту обставину, що цей перелік формувався зі слів уже не

*Одарка Онопріївна
Піхур*

*Віра Адамівна
Свертока*

*Марія Степанівна
Колоша*

*Перший склад колективу «Живиця»: Марія Йосипівна Новик,
Надія Григорівна Моголівець, Раїса Гаврилівна Цируль, Одарка Онопріївна Піхур, Лідія
Федорівна Бабенко, Тетяна Кузьмівна Кухар, Віра Тихонівна Опар'єнко
Фото кінця 1970-х рр.*

молодих людей, адже жодних документів того часу не збереглося. Просимо вибачення у мешканців с. Грузького, якщо хтось випав з поля зору.

Дуже скоро після закриття церкви "підозрілою" діяльністю "півчих" зацікавилися партійні функціонери. Потрібно було якось рятувати ситуацію. У жовтні 1975 року жіноча частина "півчих" склала ядро новоствореного фольклорного колективу "Живиця", очолила який Лідія Федорівна Бабенко — дочка Марії Степанівни Колоші.

Відтепер всюди була "Живиця" — і на радянських святах, і на жнивах, і на оглядах художньої самодіяльності, і на похоронах. Усе в душі радянської "застійної" доби!

Колектив цей досяг значних успіхів. Його відзначено десятком почесних грамот різного рівня, він з триумфом виступав на сцені столичного Будинку композиторів, видав брошуру з текстами пісень, знявся в телевізійній програмі "Перлини душі народної". Пісні колективу увійшли до двох аудіозбірок української традиційної музики. Останнім часом популярні виконавці та ді-джеї використовують ці записи і створюють ремікси у найсучасніших музичних жанрах (колекція пісень "Живиці" та їхніх обробок доступна для завантаження в Інтернеті за адресою <http://buket.ucoz.com/index/0-7>).

*«Живиця» та жіночий фольклорний ансамбль с. Весела Слобода
Фото кінця 1980-х рр.*

Врешті-решт, як результат багаторічної невтомної праці 1992 року колектив «Живиця» отримав почесне звання народного самодіяльного фольклорного ансамблю, яке носить й донині.

З проголошенням Незалежності України в Грузькому почалося відродження прадавніх традицій, зокрема щороку відзначають Великдень, Трійцю, Івана Купала, обжинки, храмове свято тощо. Повернення до витоків, організація і проведення святкувань щороку відбувалися з ініціативи та переважно силами колишніх «півчих», а тепер їхніх нащадків — фольклорного ансамблю «Живиця».

ВІДРОДЖЕНА ПАРАФІЯ АРХІСТРАТИГА МИХАЇЛА

*Грузецька церква
Фото Василя Букета, 2000 р.*

Саме колишні “півчі” ще 1989 року ініціювали відродження в Грузькому релігійної громади і парафії архістратиґа Михаїла. Їх підтримав тодішній голова колгоспу Володимир Антонович Коновал. Ніна Василівна Зухар і Микола Михайлович Чикал тоді були делеговані до Києво-Печерської лаври, до митрополита Київського Філарета (Денисенка) по роз’ясненню про подальші дії щодо реєстрації громади і будівництва храму.

Ганна Тимошенко пропонувала будувати церкву на території колишнього побуткомбінату в центрі села. Це мало б низку переваг: біля церкви — сільська рада, контора колгоспу, неподалік — кладовище, щодня повз церкву діти ходили б до школи, а мешканці села — на роботу. Але місце для храму обрали інше — в історичному центрі села, де поряд колись була поміщицька садиба, а пізніше — стадіон, контора одного з колгоспів, дитячий садок. Місце під церкву освячував 13 червня 1990 року Микулицький благочинний протоієрей Миколай (Гасиця). До нього в Микуличі їздили представники сільської громади Микола Михайлович Чикал, Лідія Олексіївна Міщенко, Ніна Василівна Зухар і Борис Дмитрович Каран. Інший микулицький священик о. Миколай Самойлович теж приїздив після цього до Грузької звершувати богослужіння.

Статут православної релігійної громади с. Грузького був зареєстрований 1991 року. Почали збирання коштів на будівництво Храму. Голова колгоспу В. А. Коновал усіляко сприяв підготовчим роботам, підтримував односельців. Збирали по 300 радянських карбованців з кожної хати в Грузькому (кілька разів), Веселій Слободі, Козичанці і Нових Опачичах. Будівництво розпочали 1991 року, ще за радянської влади. Будівельними роботами опікувався колгосп “Прапор комунізму” (від 1993 р. — КСП “Світанок”). Саме на плечі колгоспу ліг у подальші переломні роки весь тягар робіт — в умовах загального зубожіння населення і галопуючої інфляції, яка “з’їла” усі зібрані громадою кошти. Зводили храм будівельники із Закарпаття, один із яких навіть загинув під час будівництва. Більшість будівельних матеріалів було привезено також із Закарпаття. Цілком справедливо на пам’ятній табличці церкви було зазначено: “Українська Православна церква. Побудована в 1991 році працівниками Закарпаття за рахунок КСП “Світанок” села Грузьке Макарівського району Київської області і парафіян села Грузьке та села Весела Слобода за ініціативи голови колго-

*Освячення престолу.
В центрі — єпископ Брусилівський Пантелеймон
Фото 21 листопада 1996 р.*

спу “Світанок” Коновала Володимира Антоновича та допомоги голови КСП (із Закарпаття. — Авт.) Ріжка Василя Івановича”.

Грузецька церква — “корабельного” типу. Храми у формі корабля не дуже поширені в Україні, але це найдавніший тип храмів, який образно втілює думку, що Церква, подібно до корабля, рятує вірян від згубних хвиль життєвого плавання і веде їх до Царства Божого.

25 червня 1992 року відбувся Всеукраїнський Православний Собор, на якому об’єдналися частини Української Православної Церкви і Української Автокефальної Православної Церкви в єдину Українську Православну Церкву — Київський Патріархат. Православна громада Грузького постала перед вибором: чи залишатися в підпорядкуванні тепер уже автокефальної УПЦ КП, чи передавати статутні документи раніше обраному на архієрейському соборі в Харкові предстоятелю УПЦ МП Володимирові (Сабодану) в його резиденцію — Києво-Печерську лавру? Громада вирішила суперечку так: оскільки папери на дозвіл подавали в Києво-Печерську лавру, то і зберігатися вони повинні в лаврі — духовній святині України. Вирішувати міжконфесійні справи від сільської релігійної громади делегували Ніну Василівну Зухар, Лідію Олексіївну Міщенко і Бориса Дмитровича Карана. Вони передали Статут громади до Києво-Печерської лаври. Отже, від початків церква у Грузькому належить до Української православної церкви.

Перше урочисте богослужіння в новозбудованій церкві відбулося на святого Михаїла — 21 листопада 1992 року. Свято-Михайлівська церква в Грузькому стала першим новозведеним храмом на Макарівщині. Щоправда, всі будівельні роботи було завершено аж 1995 року, престол освячений 21 листопада 1996-го. Здійснював освячення єпископ Брусилівський, вікарій Овруцької єпархії Пантелеймон.

З 1991 до 1995 року парафія належала до Бородянського благочиння УПЦ, в яке входив Макарівський район. Тоді тут було лише кілька парафій: у Макарові, Грузькому, Королівці й Бишеві. 1995-го було утворене Макарівське благочиння.

Першим священником відродженої парафії (три роки до 1995 р.) був о. Ілля Опанасович Кузьменко. Родом з с. Бишева, нині служить на Черкащині.

У червні 1995 року парафію очолив о. Іван Михайлович Фанок, уродженець с. Жилинці Борщівського району Тернопільської обл. Іван Михайлович служив священником з 1988 року, до Грузького перевівся з Чернігівської області. Про цього священника, який був настоятелем до 14 липня 2004 року, грузчанці згадують неоднозначно. З

Священик Іван Фанок

одного боку, він був прямий — в очі говорив про те, що не варто робити в церкві і поза нею. Зокрема його заслуга в тому, що донині на грузецький цвинтар не заїжджають автомобілями. З іншого боку, дорікають, що о. Іван був “у підпорядкуванні” КСП, ходив на всі організаційні наради підприємства, брав участь у всіх офіційних заходах. Крім того, він конфліктував із парафіянами, зокрема з “півчими”.

*Храм сьогодні. Поруч — недобудована дзвіниця
Фото Євгена Букета, 2 жовтня 2011 р.*

*Священик Андрій Велимчаниця з парафіянами після недільного богослужіння
Фото Євгена Букета, 2 жовтня 2011 р.*

Вперше о. Івана було переведено з Грузької до смт Вінківці Хмельницької області 1997 року. Кілька місяців, зокрема й на Великдень 1997 року, в Грузькому правив о. Анатолій Яким, але тоді громада повернула свого священика.

*Ніна Василівна
Зухар*

У церкву в останні роки настоятельства о. Івана майже ніхто не ходив. Зрештою, його звільнення завершилося скандалом, який описаний у сатиричному вірші "Тече вода каламутна..." та подальшому "віршованому" листуванню священика з громадою.

2004 року парафію очолив о. Андрій Володимирович Велимчаниця, уродженець смт Степань Сарненського району Рівненської області. Андрій Володимирович перевівся до Грузького з с. Ситняки.

За кошти громади 2007 року було проведено зовнішній ремонт церкви (перекрашування), 2010-го закуплено нові дзвони і розпочато будівництво дзвіниці. Восени того самого року на в'їзді в село встановлено поклінний хрест.

*Вертеп у Грузькому
Фото 7 січня 2010 р.*

З 1989 до 2004 року старостою була Ніна Василівна Зухар, нині — Микола Павлович Свертока.

На Різдво 2010 року вчителі Грузчанської ЗОШ з групою школярів 7 класу відродили традицію проведення вертепу з колядкою “Ой, як же було ізпрежди віка...” Розповідає вчителька Лідія Артеменко: “Організувавши Вертеп, дарували цю колядку серед інших вітань на Різдвяні свята нашим односельцям. Якби ви тільки бачили, з яким трепетом, зі сльозами на очах нас приймали люди! Самі учасники дійства спочатку були трохи стриманими, серйозними, та насамкінець перебували у стані ейфорії. Йдучи вулицею від хати до хати, вони весело переспівувалися. По-особливному зазвучала колядка про створення світу в церкві, куди нас запросив отець Андрій.

*Церковні дзвони
Фото Євгена Букета,
2 жовтня 2011 р.*

*Поклінний хрест
Фото Євгена Коваленка, 4 жовтня 2011 р.*

*Великодні вогні
Фото Євгена Букета, 24 квітня 2011 р.*

Єпископ Макарівський Іларій освячує новий іконостас.

*Фото 30 вересня 2011 р.
з офіційного сайту УПЦ*

У день освячення.

Зліва направо: сільський голова Грузького Леонід Каран, настоятель храму Андрій Велимчаниця, єпископ Макарівський Іларій, благочинний Кирил (Білан), Василь Гудзь.

*Фото 30 вересня 2011 р.
з офіційного сайту УПЦ*

Під час виконання ми не відчували тверді під ногами, нам здавалося, що звук лине десь з-поза меж храму, а парафіяни слухали затамувавши подих.

Нам дякували, хотіли потиснути руки або просто доторкнутися⁸¹.

21 листопада в Грузькому — храмове свято. Але відтепер грузчанці відзначатимуть ще один храм у день Віри, Надії, Любові та матері їхньої Софії. Бо саме 30 вересня у Свято-Михайлівській церкві відбулось урочисте богослужіння, приурочене освяченню нового престолу та іконостасу храму, на виготовлення та встановлення яких виділили кошти генеральний директор ТОВ «Агро-Холдинг МС» Юрій Карасик та меценат села Василь Гудзь.

Звершив освячення єпископ Макарівський Іларій (Шишковський). На літургії владиці Іларію співслужили клірики Макарівського благочиння, на чолі з благочинним архимандритом Кирилом (Біланом). На святі також були священники з багатьох церков Київської області, парафіяни Грузького і сусідніх сіл.

Після богослужіння владика привітав настоятеля та його парафію зі святом, а також передав вітання і благословення Блаженнішого митрополита Володимира. Благодійників храму було відзначено церковними грамотами від предстоятеля УПЦ. А Василя Гуд-

зя за постійні внески в культурний та соціальний розвиток села, які він здійснює впродовж останніх років, нагороджено орденом Святого рівноапостольного князя Володимира III ступеня⁸².

81. Літопис села Грузького // Родинний сайт Букетів «Краєзнавство Макарівщини». — buket.ucoz.com/index/litopis_sela_gruzkogo/0-9

82. Освячено престол та іконостас // Макарівські вісті. — 2011. — 7 жовтня. — № 46 (10690). — С. 4.

Автори дякують за допомогу в збиранні матеріалів

благочинному Макарівського округу архімандриту Кирилу (Білану)

Борисюк Марії Михайлівні

Букет Аллі Михайлівні

Букету Василеві Миколайовичу

Велимчаниці Андрієві Володимировичу

Жуковій Анастасії Романівні

Зухар Ніні Василівні

Карану Борисові Дмитровичу

Каран Євдокії Іванівні

Кромбет Тетяні Олександрівні

Плахотник Тетяні Володимирівні

Фанку Іванові Михайловичу

Фещенко Світлані Володимирівні

Цируль Раїсі Гаврилівні

Яценко Тамарі Борисівні

ЗМІСТ

Вступ	4
Свято-Михайлівські храми села Грузької.....	5
Традиційні та нові свята Михайлівського храму.....	18
Духовні наставники	20
Миряни і церковне життя	30
Церковна школа села Грузької.....	57
Грузецькі кринички	60
Справжня віра долає всі лихоліття.....	63
Відроджена парафія архістратиґа Михаїла.....	67
Подяки	75

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Букет Євген Васильович
Перерва Володимир Степанович

ЛЮДИ, ЯКІ НЕСЛИ ВІРУ
Літопис православного життя села Грузького

Редактор
Олена Шульга

Обробка фотографій і комп'ютерна верстка
Олена Тунік

На першій сторінці обкладинки — фото Євгена Коваленка

Підписано до друку 21.10.2011.
Формат 60x84 ^{1/16}. Гарнітура Ukrainian Futuris.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Наклад 500. Ум. друк. арк. 4,65.

Видавець "Пугач О. В."
Свідоцтво про реєстрацію суб'єкта видавничої
справи ДК № 1560 від 15.11.03 р.
e-mail:olgarpugach@mail.ru

Загубилась між ярів глибоких,
Поблизу Обирського ліска,
Гордовита, виглядом нівроку,
Серцю мила, мрійлива Грузька.
Ой Грузька, Грузька дитинства зоре,
Світлих ранків сонячна блакить,
Хто тобі обрав оці простори?
Чи не той, хто вміє хліб ростить?

...

Багатою в живих давно немає, -
З часом все відходить в небуття,
Тільки сонце щедро в небі сяє
І кипить оновлене життя.
І тебе до зір здіймають крила,
Щоб раділо, квітло і жило,
Гордовите, рідне, серцю миле
У ярах загублене село!

Павло Чмир

і проти волю поєднати, не в змоззі несподіванки
наркотики не мислять, не слухають і не розуміють.
оуми не тільки не мислять, але й не розуміють. і поєднати
і поєднати не в змоззі, але й не розуміють. і поєднати
роу, намагаючись доумити, але й не розуміють. і поєднати
етапів не розуміють, але й не розуміють. і поєднати
вверхній мислять, але й не розуміють. і поєднати
той величезний, але й не розуміють. і поєднати
жодного не розуміють, але й не розуміють. і поєднати
моу протиставлено, але й не розуміють. і поєднати
благословення, але й не розуміють. і поєднати
іще, проповідь, але й не розуміють. і поєднати